

**KAPOSVÁRI EGYETEM
ÁLLATTUDOMÁNYI KAR
KAPOSVÁR
PANNON LOVAS AKADÉMIA**

**Tanszékvezető:
Dr. Hecker Walter**

**A hazai angol telivér populáció ugróképességének vizsgálata a
kancacsaládok alapján**

Szakdolgozat

Készítette: Bokor Árpád
hallgató

Konzulens: Dr. Hecker Walter

**2002
KAPOSVÁR**

Tartalomjegyzék

	oldal
I. Bevezetés.....	3
II. Irodalmi áttekintés.....	5
1. Az angol telivér kialakulása.....	5
2. Az angol telivér fejlődése napjainkig.....	8
3. A sportlóátalakítás korszaka Európában.....	9
3.1. A sportlóátalakítás angol útja.....	11
3.2. A sportlóátalakítás német útja.....	13
3.2.1. Hannoveri.....	13
3.2.2. Holsteini.....	14
3.2.3. Trakehneni.....	16
3.2.4. Oldenburgi.....	17
3.2.5. Westfáliai.....	18
3.3. Franciaország sportlótenyésztése.....	19
3.4. Hollandia sportlótenyésztése.....	20
4. Az angol telivér szerepe Magyarország sportlótenyésztésében.....	21
5. Az ugróképesség öröklődéséről.....	27
6. Az ugrás elmélete.....	29
7. Az ugróló kiválasztása.....	31
III. Saját vizsgálat.....	32
1. Célkitűzések.....	32
2. Anyag és módszer.....	32
3. Kancaesaládok vizsgálata.....	35
4. Eredmények.....	40
IV. Értékelés.....	46
V. Összefoglalás – következtetések, javaslatok.....	49
VI. Felhasznált irodalom.....	54
VII. Köszönetnyilvánítás.....	55
VIII. Mellékletek.....	56

I. Bevezetés

Az állattenyésztés folyamán az ember megpróbálta a jó tulajdonságokat rögzíteni, a kedvezőtleneket pedig háttérbe szorítani. E törekvés célja az, hogy egyre jobb és jobb tulajdonságokat mutató egyedeket tenyészünk. Ezen egyedek közül azonban csak azok igazán értékesek a tenyésztés számára, melyek jól örökítették tulajdonságaikat. El kell gondolkozni tehát azon, mi az, ami egy adott tulajdonságot hosszú időn át magában foglal, fejleszt és erősít úgy, hogy azt közben eredetiségében megőrzi. A kérdésre a válasz: a nőivar. Ez a továbbfejlődés alappillére, az anyai vér továbbvivője, amelyből a szintén legjobb anyától származó hímivarral párosítva, őket felülmúló ivadékot nyerhet. Nem véletlen az sem, hogy míg a hímivar esetében vonalokról, addig a nőivar esetében családokról beszélünk. A családfát tehát a nőutódok képezik igazán.

A tenyészanyag kiválasztásánál a hímivarnak sokkal szigorúbb követelményeknek kell megfelelnie, mint a nőivarnak. A hímivar genetikai spektruma tehát jóval szűkebb a hozzájuk párosított anyáknál. Ha általánosságban vizsgáljuk a kancák szerepét, először is figyelembe kell vennünk azt a tényt, hogy az állomány létszámának fenntartása érdekében, a nőivarban nem végezhetünk olyan szigorú szelekciót, mint a ménéknél. A kancák elbírálásánál az ősök sorozatán kívül figyelembe kell vennünk a versenyeredményeket. Mégis a gyakorlott tenyésztő a soha semmit nem nyert kancában megláthatja a tenyészértéket, ha a kérdéses ló egészséges, idomítható, és a tőle telhető küzdőkedvet és legalább átlagsebességet – jelen esetben jó ugróképességet – mutatott, mert akkor – természetesen, ha az ősök jók voltak – átmenetileg ugyan nem a legjobb, de fajtajellegénél fogva továbbtenyésztésre kiválóan alkalmas lehet. Végleg pálcát törni ilyen ló felett csak akkor szabad, sőt kell is, ha olyan küllemi vagy temperamentumbeli hibái is vannak, amelyeknek káros öröklődése valószínű, vagy éppen biztos. A cél felé haladunk, ha a tenyésztésre szánt méneket és kancákat teljesítmény, küllem és származás alapján elbíráljuk, osztályozzuk, besoroljuk vagy selejtezzük – ha a tenyésztésben már szereplők termékenységet és utódnevelő képességét megállapítva, a szükséges előtanulmányok elvégzése után megfelelően párosítunk. Az anyai vonaltól elvárható a nyugodt munkakészség, a testtömeg, a ráma – ami nélkül tartós, kimagasló eredményt még a lehető legjobb mén tenyésztésbe állításával sem lehet elérni. A hímivar tenyészideje alatt sok ivadékot képes ugyan létrehozni, de különböző anyákból. Az anyai oldal stabilan rögzült génjeit a megfelelően megválasztott apa előnyösen egészítheti ki, hisz sohasem a ménhez választjuk a kancát, hanem a kanca családjának, illetve saját

tulajdonságait ismerve választunk számára komplementer mént. A tökéletességre való törekvés iránya valóban ez, de a „legjobbat a legjobbal” elv nehezen valósítható meg, különösen a lótenyésztésben. Marad tehát az, hogy a meglévőt párosítjuk azzal, amelytől a legkedvezőbb kombinációt várjuk.

Ezen munka eredménye az egyre magasabb szintű teljesítmény mind a galopp-pályán, mind a military, vagy a díjugrató versenyeken. A fejlődési folyamat azonban egyre lassul, mint minden, ami a tökéletesség felé tart. A lótenyésztés célja ma már elsősorban olyan egyedek kitenyésztésére korlátozódik, melyek konstitúció, szervezeti szilárdság, teljesítmény tekintetében is helyállnak a legkeményebb próbákon. Természetesen nem minden egyed éri el ezt a szintet, azonban megfigyelhető, hogy egyes családok és tagjaik különböző mértékben felelnek meg az elvárásoknak. Egy adott populációban a kancacsaládok bizonyos százaléka adja a legkiemelkedőbb egyedek és fedezőmének legnagyobb részét.

Egy telivér populáció kancáinak családokba való következetes beillesztését a múlt század végén egy ausztrál lovasember, BRUCE LOWE végezte el, amely munka az akkori teljes telivérállományra kiterjedt. Kutatási eredményeit VERSENYLOVAK SZÁM-RENDSZER ALAPJÁN című, 1895-ben megjelent könyvében foglalja össze. A szerző leírja ebben, hogy a híres szám-rendszert a három nagy angol klasszikus verseny, a DERBY /1780-tól/, az OAKS /1779-től/ és a LEGER /1776-tól/ nyerőinek statisztikai felsorolása alapján hozta létre. Az egy kancára visszavezethető, legtöbb versenyt nyerő család alkotta az 1-es kancacsaládot, a második legjobb a 2-est, és így tovább, egészen 48-ig /mára már 52-ig/ Ezek a kancák az 1793-ban először megjelent General Stud Book-ban megtalálhatók, mint az angol telivér fajta alapítói. A kancák ilyenfajta csoportosítása nagy jelentőséggel bírt, hiszen egy ilyen magas egyedlétszámú fajtát képtelenség lenne a megkívánt igényességgel és részletességgel nyilvántartani és rendszerezni.

A kutatás során 1970-től 1989-ig vizsgáltam a gát- és akadályversenyekben részt vett angol telivérek eredményeit, hogy megállapítsam melyek azok a kancacsaládok, melyek a 20 versenyév alatt teljesítményük alapján alkalmasak arra, hogy ménivadékaikat a sportlótenyésztésben felhasználjuk.

II. Irodalmi áttekintés

1. Az angol telivér fajta kialakulása

A pliocén korszak vége felé, kb. 400 ezer évvel ezelőtt Afrika, Európa, és Ázsia szárazföldi kapcsolatban álltak egymással, úgymint a szigetország az európai kontinenssel. A pleisztocén korszak elején több egymást váltó jégkorszak következett, emiatt dél és nyugat felé folyamatos állatvándorlás következett be. A leggyorsabb állatok jutottak el legmesszebbre, egészen Afrikáig. Ezek között találjuk az ősllovakat is, amelyek számára a földrész ezen része táplálékban bővelkedett. Az elhidegedés azonban más állatokat is vándorlásra kényszerített, így a nagyvadakat is, melyek között ott találjuk a lovak ellenségeit is, melyekkel szemben a ló csak sebes futása révén menekülhetett el. Így tehát a leggyorsabb lovak juthattak el a később Líbiának nevezett afrikai területre. A nagyobb testű, lassúbb mozgású egyedek Európa déli részén maradtak és ott éltek meg a jégkorszakot, jóval kedvezőtlenebb körülmények között.

Írásos maradványokból ismerjük, hogy az ókori olimpiákon a lovas-versenyszámok kiemelkedő jelentőséggel bírtak (első lovasverseny: i.e. 648-ban), s kocsiversenyeket (első kocsiverseny: i.e. 680-ban) is tartottak. A fajtát az 1700-as években még angol-arab keresztezésnek hívták. Ezeket a lovakat szinte kizárólag Líbiából importálták. Vegetius római állatorvos (i. sz. III. század) szerint az afrikai lovak voltak a leggyorsabbak. Ezt támasztja alá az a Rómában talált régészeti lelet, mely szerint Avilius Teres római nemes versenystálló tulajdonos lovainak 93%-a líbiai, azaz észak-afrikai.

A jégkorszak, később a déli féltekére is áttért, és Európának az északi része vált kedvezőbb éghajlatúvá, ezért a lovak egy része visszavándorolt Európába, ahol Dél-Olaszországban és Spanyolországban maradt fajtatestvéreikkel keveredtek, s a később levált brit szigetekre kerültek. Ezek a lovak igénytelen, kitartó és gyors lovak voltak, alacsony termetűek, ezért kapták a „kelta-pony” nevet. A galloway, vagyis a „kelta-pony” lett az alapja a fajtának, amelyet később kiváló keleti eredetű lovakkal nemesítettek. Elmondható tehát, hogy a legjobb tenyésztő, a természet formálta az angol telivért azzá, aminek ma ismerjük. Angliába és Írországra számos keleti mén érkezett, s tenyésztették velük az ott található galloway kancákat.

A 16. és 17. században volt a legnagyobb keleti ménnek befolyása, és ez idő alatt az 1791-ben „kiadott” GENERAL STUD BOOK (JAMES WEATHERBY) listáján 103 mén található melyek importként a szigetországba kerültek. Ezek közül három mén alapított olyan vonalat, hogy leszármazottaik a mai modern telivértényésztésben mind a mai napig számottevően jelen vannak. A többi ménvonal fokozatosan kihalt és olyannyira eltűnt a származási táblákból, hogy tulajdonképpen a következő három mént lehet az angol telivér alapítóinak nevezni. (FEHÉR, 1990)

BYERLY TURK (kb. 1680) a három alapító közül a legelső. PETER WILLETT könyve szerint a mént BYERLY kapitány (később ezredes) Buda ostroma alkalmával zsákmányolta a törököktől 1686-87-ben. Majd hazaküldte Angliába, ahol először a Middridge Grange ménesben, Durham közelében, majd később a Goldsborough Hall ménesben, York közelében fedezett, és néhány igen jó kancát is kapott. Jigg nevű ménutódja volt a legjobb, amely továbbvitte vérét, és utódai Herodon keresztül főként Franciaországban értek el jelentős sikereket, s a törzs még ma is él The Tetrarch és Tourbillon eredményes működése alapján. (Mi, magyarok ebből a törzsből kaptuk telivértényésztésünk legnagyobb regenerátorát, az 1865-ben importált Buccaneert, Kisbér és több sikeres telivér apját). E méntörzsnek hazánkban két képviselője szerepelt a telivér fedezőmének között: az EPSOM DERBY-nyerő Blakeney kiváló mérőföldes fia Sir, valamint gyönyörű sárga apjához, Lorenzaccióhoz hasonló színű és küllemű, robosztus termetű, rövid távú Chorist. Mindkét mén az 1970-es években került import útján másfél éves korában Magyarországra a Newmarket-i árverésről. Ménvonaluk a Franciaországban változatlanul eredményes Djebel – Tourbillon törzsre vezethető vissza.

DARLEY ARABIAN az alapító méntrió legkiemelkedőbb tagja, 1700-ban született és egy előkelő Yorkshire-i nemes - akinek a családja az első angliai tenyésztők és futtatók közé tartozott - THOMAS DARLEY vásárolta Aleppóban. Leírása szerint a pej mén keskeny hókával és három kesely lábbal messze a legszebb küllemű ló volt (az elülső jobb lába volt jegytelen), marmagassága jelentősen az átlagos arab ménké fölé emelkedett, 151 cm volt. Mivel THOMAS DARLEY aleppói konzul volt, a lovat hazaküldte négyévesként bátyjának RICHARDnak, s a tájékoztató levélben elragadtatással írt a ménről, amelynek apja és anyja is versenyzett és maga is megnyerte a Manicha nevű legfontosabb versenyt. A mén Angliába a DARLEY család ménésébe került, ahol elsősorban ennek a ménesnek a kancáit fedezte. Mivel azonban a ménes a legjobbak közé tartozott Angliában, számos kitűnő kancát kapott, és

legkitűnőbb leszármazottja, ECLIPSE (1764-1789) törzsén keresztül a világ telivértényésztésére mind a mai napig a legnagyobb hatást gyakorolja.

GODOLPHIN ARABIAN története a legkalandosabb a három alapítómén közül. Születési évét 1724-re teszik, s állítólag a szépküllemű mént a marokkói szultán küldte ajándékba XIV. LAJOS francia királynak. A tengeri szállítás a lovat azonban annyira megviselte, hogy teljesen leromlott állapotban érkezett meg a francia kikötőbe, és nem merték a király elé vinni, hanem eladták egy élelmes kereskedőnek, aki Párizsban zöldséges és vízhordó talyigába fogta. 1728 körül egy COOKE nevű angol meglátta a kissé már jobb kondícióban lévő lovat és 75 frankért megvásárolta. Angliába szállította, s egy ROGER WILLIAMS nevű kávéház-tulajdonos barátjának ajándékozta. Ez azonban továbbadta GODOLPHIN márkinak, akinek a Cambridge közeli Gog-Magog ménesébe került próbaménként. Ebben a minőségben használták 1731-ig, amikor egy Roxanne nevű kancát vezettek a ménes első számú ménjéhez, Hobgoblinhez fedezetésre. GODOLPHIN ARABIAN megunva a mellőzöttséget, szabadra szakította magát, mén vetélytársára rontott, és azt harcképtelenné téve befedezte a jól sárló kancát. Ebből született CADE nevű ménutódja, amely a nagyszerű Matchem apja lett. Ez a méntörzs is kiváló és sikeres telivéreket produkált, s utódai Angliába és Franciaországban és Olaszországban a mai napig eredményesek mind a versenyzésben, mind a tenyésztésben. Hazánkba három leszármazottja került tenyésztésbe: a Newmarketből yerligkorában importált Pioneer és a Franciaországból Németországon keresztül behozott kezdő fedezőmének: Sapano és Sorabancies. (FEHÉR, 1990)

Ehhez csatlakozik még egy negyedik nevezetes mén CORWEN BAY CARB, amelynek vérért Partner nevű ivadéka vitte tovább. Mindegyik ősménnek voltak néhány generációval későbbi utódai, melyeken keresztül hatásuk érvényesült.

Mén	Ivadék	Európában	Amerikában
Godolphin Arabian	Matchem	14,6 %	5-6%
Darley Arabian	Eclipse (1764)	7,5 %	11-12%
Corwen Bay Barb	Partner (1718)	5,6 %	-
Byerly Turk	Herold (1758)	4,8 %	17-18%

1. táblázat: Az alapítómének leszármazottainak eloszlása (HECKER, 1992)

2. Az angol telivér fejlődése napjainkig

A szigetország kedvező éghajlati és legeltetési viszonyai, valamint a versenyzés kiválasztó, selejtező és edző, izomzatot, szívet és tüdőt fejlesztő hatása teremtette meg a telivér lófajta alapanyagát. Kialakító hatású volt a klíma és a talaj, amit mindennél jobban bizonyít, hogy csak a szigetországgal kb. azonos éghajlatú területen, hasonló legeltetési körülmények között maradt az őshazai színvonalon, míg másutt – így pl. nálunk is – rendszeres vérfrissítés nélkül beáll a dekadencia, a fajta-visszafejlődés és elveszti átütő, örökítő erejét. Az ír éghajlat évi középhőmérséklete 6°C, a legmagasabb 15,6 °C. Angliában ez 3,5 °C és 17,7 °C között változik. A széljárat az ír, valamint egyes brit vidékeken az angol legelőket párával fedi, felfrissíti, ezáltal kedvezve az ottani legeltetési viszonyoknak. (TÖRÖK, 1959)

Továbbá kimutatható, hogy a legjobb lovakat az erősen mésztartalmú talajú legelőn nevelték, főleg a szénsavas-, magnéziumos-mész, márga- és kéntartalmú földeken. (HALÁSZ, 1958)

Napjainkban azonban az eredményes telivértenyésztés már kevésbé függvénye a rögnek, mint valamikor. Eddig a legjobb telivéreket Anglia, Franciaország (Normandia), Észak-Olaszország és a tengeren túl Kentucky nevelte. (HECKER, 1972)

Az utóbbi évtizedekben, Észak Amerikában, Kalifornia és Florida homoksivatagjain, valamint Kanadában a telivértenyésztés rögtől független lett. Ezt bizonyítja a „Triple Crown” nyerő Nijinsky is, amelyet Kanadában neveltek, ott, ahol októbertől áprilisig a legelőket hó borítja. A „rög” éghajlati és talajfaktorokkal hat a lóra. A talaj egyrészt mozgástér a ló számára, másrészt, mint táplálóanyag raktározó és szállító fontos. Az éghajlati tényezők közül a hőmérséklet, a páratartalom, a szél, az eső, a hó, a fagy, a napfény fontosak. Ezek befolyásolják a legeltetési időszak hosszát, valamint fontos szerepet töltenek be a legelő minőségi változásaiban. A hagyományos tenyészhelyek elsősorban a vegetációs idő hosszával tűnnek ki. A legelőfűnek igen magas a vitamintartalma és a telivér pozitívan reagál az egész évben egyenletes, magas vitaminellátásra. Azonban nemcsak a vegetációs periódus hosszabb az említett helyeken, hanem a fű és a széna magasabb százalékban tartalmaz ásványi anyagokat is (kalcium, foszfor, magnézium, nátrium, vas, réz, cink, jód). A rögtől való függetlenség tehát azzal magyarázható, hogy a vitamin-, valamint ásványi-anyag ellátást ma már a kiváló takarmányozási lehetőségeknek köszönhetően optimálisan ki tudjuk elégíteni.

3. A sportlóátalakítás korszaka Európában

A II. Világháború súlyos csapást mért a lóállományra. A háború befejezése után elkezdődött a lótenyésztés helyreállítása, a szétszóródott tenyészanyag felkutatása és a régi ménesekbe, vagy új tenyészhelyekre való csoportosítása.

Lóállományunk az ország újjáépítésének munkájából derekasan kivette a részét. Amíg a korszerű gépesítés nem tudta átvenni a mezőgazdasági munkálatokat, addig a lófogatok munkája nélkülözhetetlen volt.

Azonban az 1950-es évektől kezdődően az állati vonóerő világviszonylatban – a technikai haladás hatásaként – létszámban, igénybevételben háttérbe szorult. Ennek megfelelően a lóállomány lecsökkent, de ezzel párhuzamosan lép fel a kereslet a kiváló minőségű sport- és versenylovak iránt. Világigény, hogy a ló az ember számára öröm- és sikerélményt adjon a túralovaglás és az idegenforgalom szerepköreiben, vagy áttételesen a sport látványán és élvezetén keresztül a teljesítmények szemlélésében. A sportlótenyésztésre való átállás során az angol telivérnek, mint nemesítő fajtának jutott a legnagyobb szerep. Ez annyit jelent, hogy a meglévő fajtát telivér keresztezéssel átalakítják, majd önmagában továbbtenyésztik.

A XVI. századtól az 1815-ös WATERLOO-i ütközetig beszélhetünk az andalúz, vagy spanyol ló korszakáról, amely ebben az időben meghatározó volt Európa lótenyésztésére nézve. Ezt a berber eredetű andalúziai lovat az Európa-szerte egyre nagyobb tért hódító divat tette népszerűvé. Ezek a rendkívül tetszetős küllemű és mozgású lovak kitűnően beillettek a selymekbe-fodrokba burkolt fényűző udvarok világába. Jellemzőjük ezeknek a szilárd szervezetű, nagytestű lovaknak a kecses, elegáns mozgás, a nagy, de szép fej- és nyaktartás, a jól izmolt széles hát, ágyék, far, az acélos végtagok. Feltűnően magas lábemelésükkel, rövid léptükkel, büszke tartásukkal mind lépésben, mind ügetésben és vágásban is szépen, elegánsan mozogtak. Ezek az impozáns megjelenésű, puha hátú és csüdű, délceg járású lovak fedett lovardákban, sima utakon könnyen hordták lovasukat. Napóleon lovassága is ilyen lovakon küzdött.

Ugyanakkor az angol tenyésztési- és kiképzési mód merőben eltért ettől. Az angolok megítélésére már akkor is volt a jellemző, hogy „Handsome is, that handsome does”, ami körülbelül annyit jelent, a szépség és a kiválóság az eredményekben mutatkozik. (Azóta természetesen revideálták a csak az eredményre, sebességre törekvő felfogásukat, hiszen a

tenyésztésre szánt telivéren szigorúan bírálják a külsőt, az örökíthető hibákat. (ALAPFY-TÖRÖK, 1971)

Így tehát 1815. Június 18-án nemcsak a két politikai ellenfél, hanem a két eltérő lótenyésztési és idomítási mód is küzdött egymással. Ezen a napon a napóleoni „DE LA GUERNIÈRE” tanain klasszikus összeszedettség, a hátulsó lábak feletti abszolút uralom elméletére épülő kiképzést kapott francia lovasság állt az egyik oldalon.

A másik a WELLINGTON herceg által vezetett angol és a BLÜCHER irányítása alatt álló német lovasság.

A szakadó esőben, sáros, ragadós, mély talajon Napóleon lovasai lassú ügetésben vonszolták magukat előre. Ezek az úri pompát reprezentáló kényes, igényes lovak nem voltak képesek megbirkózni a járhatatlanná vált utak nehézségeivel, hiszen kitenyésztésükkor sem ez a gyakorlati tenyészcél érvényesült.

Ezzel szemben WELLINGTON katonái angol telivérrel nemesített lovakon ültek, lovasaik kiképzésének szerves része a falkavadászat volt. Ilyen körülmények között is – egyes források szerint még zabláikat is kikapcsolták, hogy csak előre tudjanak menni zavartalanul, de menekülésre, fordulásra még lehetőségük se legyen – könnyed, tért nyerő, mindent elsöprő vágásban támadtak a francia lovasságra, s lendületük kettétörte a franciák ellenállását. (HECKER, 1986)

A WATERLOO-i csata indítja el az angol telivér diadalútját Európában. Az angol lovasság győzelme meggyőzte Európa népét az angol telivér értékéről és ez a fajta váltotta fel a korábbi nemesítő fajtákat, az arabot és az andalúziait. Ez az elsöprő győzelem egyben a „klasszikus”, a teljesen a ló összeszedettségére épülő, a közelharc feladataira összpontosító kiképzési mód legyőzését is jelentette a gyorsaság, mozgékonyság, lendület által. Ez a változtatás tette lehetővé a mai lovassport kifejlődését. Tehát az angol telivér által nemesített sportló és a mai lovassportok együtt születtek. Ez a fajta még ma is részben erősen befolyásolja a különböző tenyészetek sportló előállítását. A WATERLOO-i ütközet után a kontinens országában is megindul a galoppversenyzés és Európa szinte minden országában az angol telivér válik a használt lovak nemesítő fajtájává.

3. 1. A sportlóátalakítás angol útja

Anglia és Írország kivételével, amely a falkavadászatra alkalmas ló tenyésztésével a mai modern tenyészcélnak megfelelő úton haladt, Németországnak (és a többi európai államnak) is gyökeres szemléletváltásra, állománya típusának átalakítására volt szüksége és ez a folyamat még ma sem záródott le.

Nagy-Britanniában a HIS, a „HUNTERS IMPROVEMENT AND NATIONAL LIGHT HORSE BREEDING SOCIETY” irányítja a sportlótenyésztést. A Szövetség elnökségének tagjai maguk is tenyésztnek huntert saját költségükre és ez a tény önmagában is perdöntő. (HECKER, 1987)

Angliában már évszázadok óta rendkívül népszerű a falkavadászat és ez a sport határozza meg a hunter-tenyésztés tenyészcélját. Ez nagyon gyakorlati tenyészcélt jelentett. Olyan lóra volt szükség, mely sokszor 80-90 kg-mal a hátán, mély talajon, ha kell, órákig tud galoppozni, terepen biztosan mozog, bátor, ügyes, a terepen elé kerülő akadályokat átugorja. Ezt csak természetes egyensúlyban mozgó, jó felépítésű, bátor, kiegyensúlyozott idegrendszerű lóval lehet megoldani. Ez a tenyészcél formálta helyes és a mai modern követelményeknek is tökéletesen megfelelő irányba Anglia sportlovainak küllemét, idegrendszerét és természetét. Ebbe a tenyésztési koncepcióba nem „fért bele” olyan mén, amely esetleg elragadtatta szépségével a bíráló bizottságot, amikor két csődörös hosszú vezetőszáron kétlábon táncolva kivezette az istállóból, „galléros nyakkal”, zászlós farokkal, csak éppen nem lehetett rá nyerges tenni, mert akkor „eldobta magát”, nem tűrte a lovast, esetleg felbukott a földre fektetett rúdon, vagy kétségbeesve menekült minden kis ároktól. (HECKER, 1972)

Major K. P. WALLIS, a HIS elnökségi tagja a következőkben vázolja a sportló előállítását Nagy-Britanniában (DER TIERZÜCHTER, 1966. NR. 19):

„Az angol telivér állomány az egész sportlótenyésztés alapja, amelynek ménjei és kancái magánkézben vannak és az egész birodalom területén megtalálhatók. A hunter nem önálló fajta, hanem falkavadászatra alkalmas lovak ezek, amelyek angol telivér mének és nem telivér kancák párosításából születnek. A HIS minden év márciusában Newmarketben ménszemlélet rendez, amelyen csak angol telivérek vehetnek részt. Ezen a rendezvényen 80-90 előállított telivér mén közül kb. 60-70 mént választ ki, amelyek a HIS véleménye szerint alkalmasak sportlovak előállítására.”

Ezen mének tulajdonosai prémiumot kapnak, amelyet a lóversenyadóból finanszíroznak. A lovakat a HIS a meghatározott tenyész körzetek között elosztja és a mének áprilistól június

végéig erősen csökkentett fedeztetési díjért a tenyésztők rendelkezésére állnak. A fedeztetési idő alatt a mének tulajdonosai a HIS előírásainak kell, hogy engedelmeskedjenek.

A Newmarket-i bemutatót megelőzi egy szigorú állatorvosi vizsgálat, és oda már csak olyan mének mehetnek, amelyek öröklődő hibáktól mentesek”. (DER TIERZÜCHTER, 1966)

A mének kiválasztásánál a szakemberek az Angliában rendkívül népszerű, gát- és akadályversenyek eredményi orientálják. Ezekre a versenyekre külön tenyésztnek és nevelnek telivér versenylovakat. A hunter-tenyésztők és a gát- és akadályversenyre tenyésztők gyakorlatilag ugyanazon angol telivér méneket keresik fel. Egy kis túlzással, illetve egyszerűsítéssel, azt lehetne mondani, hogy ugyanazon telivér mének telivér kancától született ivadékaik gát- és akadálylovak, a nem telivér kancák ivadékaik pedig vadász és sportlovak. Mindenesetre Angliában az angol telivér mének a meghatározóak. Nem telivérek elsősorban CLEVELAND BAY fajtájúak, a kancaanyag reprodukálásában játszanak szerepet. Hasonló a helyzet Írországból is. Ott is angol telivér mének után születnek a sportlovak, az ír hunterek. Mivel még ma is sokan hiszik nálunk, hogy az ír hunter az angol telivér és hidegvérű kanca párosításából születik, érdemes ennél a kérdésnél elidőzni egy kicsit. Az ír hunter anyja IRISH DRAUGHT, az ír igásló, a szigetország egyetlen őshonos nagy lófajtája, amelyet spanyol-nápolyi és angol melegvérű fajták alakítottak. Csontos, tömeges, rendkívül jó természetű és munkakészségű, sokoldalú ló ez, amely elsősorban az ír paraszt igásállata, de gazdája hátauloként, sőt vadászuloként is használta, ha a rendkívül népszerű falkavadászon részt kívánt venni. 1917 óta törzkönyvezik a fajtát, a tenyésztést 9300 már telivérre nemesített hunter-kanca és 1200 IRISH DRAUGHT kanca szolgálja. Az alkalmazott mének aránya a következő:

- 260 telivér mén után állítanak elő sportlovat
- 69 Irish Draught mén gondoskodik a kanca alapanyag fennmaradásáról

1972 óta ismét engedik a telivér méntől származó hunter-mének alkalmazását is, ma 28 hunter mén is fedez Írországból. A kancák marmagassága 155-56 cm, 152 cm-nél kisebb kancákat nem törzkönyveznek. (HECKER, 1987)

3. 2. A sportlóátalakítás német útja

Németországban a II. Világháború előtt gazdasági használatra történő munkaló-előállítás volt a tenyészcél, így a tenyésztési hagyományok és a lóállomány gyökeres megváltoztatása vált szükségessé a sportlótenyésztésre való átálláskor. Németország sportlótenyésztését az öt legjelentősebb fajta bemutatásával kívánom szemléltetni. Azért indokolt őket külön bemutatni, mert részben különböző volt a kiinduló tenyészalapanyag, valamint a máig megtett út is. Amikor a ló mezőgazdasági igaerőként már nem jött számításba és a sportló tenyésztése vált tenyészcéllá, a különböző tenyészkerzetekben a következőképpen zajlott le az átalakulás.

3. 2. 1. Hannoveri

A hannoveri lótenyésztés központja: CELLE. II. GYÖRGY hannoveri választófejedelem, Anglia királya és a BRAUNSCHWEIG-LÜNEBURGI herceg 12 ménnel alapította meg 1735-ben a CELLE-i méntelepet, Hannovertól 43 km-re. Holsteinből, Dániából Mecklenburgból és Angliából származó méneket használtak fel a tenyésztésben. Az 1800-as évek elején a spanyol-nápolyi vérvű, nagy rámájú, magas mozgású, az akkor divatos stílusnak megfelelő mének voltak CELLÉBEN. Az 1800-as évek közepén az állománynak több mint az egyharmada angol telivér volt. Törzskönyvét 1888-ban alapították, a II. Világháború idején kiegyenlített, kitűnő melegvérű igásló volt, nehézhintós szolgálatra is alkalmas. A II. Világháború után a tenyészcél a sportot célozta meg, angol telivér, trakehneni, kelet-porosz és arab ménekkel cseppvér-keresztezéssel modernizálták a már meglévő állományt. Újabban francia eredetű sportló is részt vesz a tenyésztésben, pl. a francia eredetű anglo-arab MATCHO. Jelenlegi kancaállománya kb. 20. 000 törzskönyvezett kanca. A tenyésztésben, nemesítésben nagyobb szerepet kaptak az angol telivér mének hannoveri kanca után született fiai. Ezen mének részaránya a ménállomány 20-22 %-át teszik ki és a kancautánpótlásra is e mének leányait állítják be elsősorban.

Ma szigorú szelekciós rendszer működik a fajtán belül (Körungok, kancavizsgák).

Körungung:

1. nap: kemény talajon (Flasteren) lépésben, ügetésben való megvezettetés
2. nap: szabadon ügetés, vágta, szabadon-ugratás

A mének 2,5 évesen kerülnek - a Körungot követően – a ménvizsgáló állomásra, ahol 11 hónapot töltenek. A Körungon felvezetett méncsikók száma kb. 100-150, ebből a méntelep 20-30 csikót választ ki.

Tenyésztés során nagy hangsúlyt fektettek az egyöntetűségre, a mutatós mozgásra, küllemre, ami a teljesítmény rovására mehet. Sok általuk tenyésztett lóra elmondható, hogy „Elöl szól a zene, de hátul nem jönnek a katonák”, vagyis a ló ez elejével gyönyörűen nyújt, de a hátuljával elmarad, nincs elég tolóerő a hátulsó lábokban.

Eredményeik: díjlovaglásban, díjugratásban, militaryban nagyon jók.

Külleme: nagy testtömeg, jó mozgás, de külleme a telivérezés hatására alakul. Marmagassága: 162-175 cm.

Leghíresebb vonalak: Norfolk sz. 1883. (Young Seymour xx után), Zerneborg sz. 1845. (Jupter xx után), Jellachich sz. 1887. (Defensive xx után).

Ma is megtalálható genealógiai vonalak: Flingarth, Goldschläger, Detektív, Adeptus xx.

Új genealógiai vonalak: Abglanz (trakehneni), Semper-idem (trakehneni), Der Löwe xx, Novum xx, Waidmannsdank xx, Pik As xx.

3. 2. 2. Holsteini

A fajta kialakulásában döntő szerepe volt Észak-Németország (Schleswig-Holstein tartomány) kiváló legeltetési lehetőségeinek. Az itt tenyésztett lovak már a középkorban keresettek voltak, sőt Mezőhegyes alapító kancái között is voltak holsteini származásúak.

A fajtára három angol import mén volt nagy hatással, melyek az ún. YORKSHIRE kocsilófajtába tartoztak, vagyis angol félvérek voltak (BURLINGTON TURK 1825, OWSTWICK 1834, BRILLIANT 1842, /mindegyik jegytelen pej/). A tenyészcél csontos, nagyméretű, jó mozgású kocsiló kitenyésztése volt, mely a nehézlovasság céljainak is megfelelt. A múlt század végére már egyöntetű állományról beszélhetünk a fajtán belül, s ezek genealógiai vonala még ma is fellelhető. Ezen vonalak alapítói több mint 170-cm-es marmagassággal, nagyszerű örökítőképeséggel bírtak, mindemellett jegytelen pejek voltak (ACHILL 1877, ADJUTANT 1886, ETHELBERT 1847). A fajta tenyésztésére már az 1800-as évek közepén

alakultak szövetségek: egy méncsikónevelő egyesület és az ELSHORN-i lovagló és hajtóiskola, valamint a TRAVENTHAL-i méntelep (1867), melyek végül 1935-ben egyesültek. Az 1800-as években a tenyésztés stagnált, valamint hátráltatták még a TRAVENTHAL-i méntelep gazdasági problémái is. Több bizonytalan, cél nélküli nemesítési kísérlet hozott kudarcot, a fiatal tenyésztők elítélő kritikája ellenére. 1960-ban feloszlatták a traventhali méntelepet, ezután egyetlen helyes utat követve minden más tenyésztési kísérletet megszüntettek. Az angol telivérrel végzett keresztezések rendkívül jó eredményt hoztak, így a tenyész cél 1971-től „nemes, jó mozgású, sokoldalú melegvérű ló, mely különösen alkalmas ugrólónak és egyéb sportcélra is.” A nemesítés első fázisában nagy hatása volt a Lengyelországban született anglo-arab RAMZES-nek, valamint FRIVOL xx, ANBLICK xx és COTTAGE SON xx telivéreknél.

RAMZES (1937) { RITTERSPORN xx sz. (kiváló steepler)
 Shagya arab kanca

Ma már elsősorban keresztezett méneket (telivér mén x holsteini kanca) használnak fel a tenyésztésben, valamint francia sportlovat alkalmaznak (COR DE LA BRYÈRE, kiváló ugróörökítő, kiváló bascule). Fontos vonalak a fajtán belül: LORD, LANDGRAF, COR DE LA BRYÈRE. LADY KILLER XX fiát LANDGRAFOT tartják a legnagyobb holsteini örökítőnek (a LADY KILLER XX és ALDATO vonalak rendkívül jól kombinálódnak). MANOMETER XX is fedezett Holsteinben, de nem felelt meg a várakozásoknak, mivel csak MAXIMUS nevű fia szerepelt eredményesen.

LADY KILLER XX { SAILING LIGHT XX
 NONE BEACH XX

Jelenlegi törzskönyvezett kanca létszáma több mint 6000. A tenyészállomány százalékában Holstein adja a legtöbb sportlovat, az élvonalnak 30-40 %-át. A kizárólagos pej szín ma már nem áll fenn, vannak szürkék és sárgák is a fajtában. Külleme az általános sportlótenyésztést követi nagy rájárással és mérettel, valamint nagyszerű ugróképességgel.

Eredmények: Meteor (1952, 1956, 1960), Albrant (1973), Granat (1976), Venetia (1972), Antoinette (1964), Corlandus (1989).

Holstein Németország legkisebb kancalétszámú (2000 kanca) tenyészkörzete, ahol ménállomány 10 %-a telivér mén, 30 %-a telivér mének fia. A tenyészállomány százalékában Holstein adja a legtöbb sportlovat, az élvonalnak 30-40 %-át. Nagy hangsúlyt fektetnek a holsteiniek szinte közmondásszerű ugróképességének fenntartására (akkor is, ha TESIO a „BREEDING THE RACEHORSE”-ban az ugróképesség öröklődését tagadja), amelynek alapja a nyereg alatt mutatott teljesítményre épülő modern holsteini tenyésztés. Ennek célja az ugróképesség rögzítése és javítása, az ugróképesség magas értékű telivér hordozóival.

3. 2. 3. Trakehneni

Kelet-Poroszországban tenyésztették ki, alapítója I. FRIGYES VILMOS 1732-ben. A tenyésztésben elsősorban keleti és angol telivér lovakat használtak fel. A kelet-porosz ló kitűnő tájfajtvává vált. A trakehneni ménesben elsősorban angol telivérek, saját tenyésztésű lovak és jól kiválasztott arabok fedeztek. A legnevezetesebb vonal alapítója PREFECTIONIST XX volt. Egyik nagy örökítő: TEMPELHÜTER. Állománya a II. világháború előtt 40. 000 tenyészkancaából állt, ebből 25. 000 ezer törzskönyvezett. A méneket egy évig fogatban és nyereg alatt is kipróbálták. Méntelepe ZWION, melyet 1926-ban alapítottak. Külleme: szép száraz csukafej, magasan illesztett hosszú izmos nyak, hosszú, magas mar, korrekt hát, jó kötés, kissé csapott, izmos far, mély mellkas, hosszú, dőlt lapocka, szabályos lábak. Marmagassága: 156-170 cm. Mozgása: Hosszú lépés, alacsony ügető mozgás, „nagy” vágta.

A fajta eredményességét olimpiai aranyérmek sora jelzi főleg díjlovaglásban és militaryban:

Díjlovaglásban: Kronos, Absinth (1936), Pepel (1972)

Militaryban: Idealist (1912), Nurmi (1936)

Díjugratásban: Abdullah (1984)

Magyarországon elsősorban a kisbéri félvérben használták és használják fel. (HOHENSTEIN II. s. m. 1992., ap. CAPRIMOND, any. HELENA XIV., anyai nagyapja: MATADOR, állomáshelye Balatonfenyves).

3. 2. 4. Oldenburgi

A kiváló éghajlati és talajadottságoknak köszönhetően az oldenburgi grófok már az 1580-as évektől nemzetközi híré, erőteljes testalkatú, mégis elegáns lovakat neveltek. Egészen 1960-ig az oldenburgi volt az erőteljes testalkatú, de elegáns mozgású, nehéz hintóló, a világ legtömөгesebb melegvérű lova. A lovassportok fejlődése szükségessé tette a sportra alkalmasabb egyedek kitenyésztését, ezért a sportcélú átalakítást először angol telivér ménekkel, majd hannoveriekkal, westfáliaival, anglo-arabbal, holsteiniekkal, francia sportlovakkal végezték. Híres fedezőmén volt a BÁBOLNÁN tenyésztett GAZAL VII-es fia, GAZAL I. arab mén. A tenyésztés során nagy hangsúlyt fektettek a kancacsaládok fenntartására, így lett az oldenburgi egy nemes, elegáns, kitűnő képességű sportló. Kancaállománya kb. 7. 000 tenyészkanca. A mének kivétel nélkül magánkézben vannak.

A következő sportlófajták fedeztek a fajtában: Gazal I. (anglo-arab), Selle français, FURIOSO II.-es, FUTURO (ivadékai a csúcsra jutottak el.

Kiemelkedő egyedei: Volturmo (1976), Forever (1980), Mon Cherie (1980)

A mindössze 3500 kancát számláló oldenburgi tenyészkörzet napjainkban – Westfália mellett – a legeredményesebb sportlovakat állítja elő. Ebben néhány év alatt az addigi legeredményesebb és legjelentősebb Hannover, majd Holsteint is megelőzte. Oldenburg a sportlótenyésztésre való átálláskor sajátos utat járt be. Az alapanyag a legnehezebb melegvérű, a régi oldenburgi ló volt, s a tenyésztők az átálláshoz a fajták legszélesebb palettáját használták fel.

Oldenburg 3 lépcsőre osztotta az átalakítási programot. Az első lépcsősben angol telivér ménnel fedeztették kancáikat. A második lépcsőben a kancákat anglo-arab, trakehneni, francia háttas vagy hannoveri ménhez párosították. A harmadik lépcsőben már ugyanezen genetikai konstitúciójú, saját tenyésztésű oldenburgi ménekkel tervezték a konszolidációt.

1972-ben a ménállomány 36 %-a angol telivér, 34 %-a hannoveri, 14 %-a oldenburgi, 8 %-a trakehneni, 4 %-a anglo-arab és 4 %-a francia háttas volt. Tehát itt is a nemesítésben az angol telivér dominált, a hannoveri méneknek is kb. 50 %-a volt telivér mén fia.

3. 2. 5 Westfáliai

1826-ben megalapították a WARENDORF-i méntelepet, ezzel tervszerű lótenyésztés kezdődött. 1904-ben megalakult a Westfáliai Lótörzskönyvező Egyesület, meghatározták a tenyészcélt, és rendszeres teljesítményvizsgát vezettek be. 1920-tól csak hannoveri méneket használtak fel, mert korábban ezek váltak be a legjobban. A tenyésztés során nem használtak trakehneni vonalakat, hanem inkább a telivér méneket részesítették előnyben (SINUS XX, ANGELO XX), és sikeres vonalat alapított még az anglo-arab RAMZES fia, RADEZKY is. Törzskönyvezett kancaállománya mintegy 11. 000-re tehető. A ménállomány 15 %-át kitevő angol telivér mének a kancaállomány 11%-át fedezik. Hasonlóan Hannoverhez a nemesítő telivér mének fiainak van nagyobb szerepe a tenyésztésben: FIRE – FRÜHLELINGTRAUM II. után.

Ismert vonalai: FRÜHLING – FRÜHLINGSTRAUM; DONNERSBERG – DEBÜTANT; GRÜNDER – GRÜNSPECHT

Kiemelkedő egyedei: AHLERICH (LOS ANGELES, 1984), REMBRANDT (SZÖUL, 1988; 2000-ben a XX. század díjlovává választották.)

3. 3. Franciaország sportlótenyésztése

Franciaország speciális helyet foglal el a sportlótenyésztő országok sorában. Alapvetően két fajta szerepel a francia lovassportban, az anglo-arab és a SELLE FRANÇAIS, a francia hátas.

Míg a military sportra és a díjlovaglásra is az anglo-arabok döntő fölénye a jellemző, addig a díjugratás a Selle français területe. A francia hátas tenyésztőket az ugrósport eredményei orientálják, ők kiváló ugrólovakat akarnak tenyészteni, ezzel magyarázható, hogy az ugróstílus javításában a Selle français mének kiemelkedő eredményeket érnek el.

Az anglo-arab fajtát 3 csoportra osztják a franciák az arab vérhányad alapján:

- 50 % vagy annál több vért tartalmazó csoport
- 25 % vagy annál több vért tartalmazó csoport
- 25 %-nál kevesebb arab vért tartalmazó csoport

Míg az első csoport létszáma csökkenőben van a sportlovakat kereső piac igénye miatt, a 2. és 3. csoport létszáma stabil. Ebben a fajtában az anglo-arab mének létszáma a döntő, míg a kancaállomány 2/3-a anglo-arab, 1/3-a telivér kanca.

A SELLE FRANÇAIS anglo-normann fajtának telivér ménekkel történt modernizálása adja az állomány zömét, de ide sorolnak minden olyan melegvérű egyedet, amely más zárt fajtában nem fér el. A fajtán belül 22 különböző keresztezés lehetséges. Ügető mének is fedeznek a fajtán belül, de mégis az angol telivér mének dominálnak. A melegvérű állománynak 22%-a angol telivér, 36 %-a anglo-arab. Míg nemesítésre más tenyészetek is igényelnek anglo-arab méneket, pl. INSCHALLACH Oldenburgban, addig a sportban a telivér apaságú, illetve telivér vonalú Selle français mének váltak ismertté, eredményessé. A telivér mének közül legismertebb FURIOSO XX, ennek fia FURIOSO II. Németországban áll az apaménlista élén, Holsteinben fedezett COR DE LA BRYÈRE /†2000/, (ap. RANTZAN XX), telivér vonalú az IBRAHIM apaságú ALMÉ.

3. 4. Hollandia sportlótenyésztése

Ma már nem lehet sportlótenyésztésről beszélni Hollandia említése nélkül. Ez az ügyes és szorgalmas kereskedő nép ma már az egyik legjelentősebb sportló előállító ország.

A holland ménkönyv adatai szerint ménállományuk 15 %-a angol telivér, ezek zömét Angliából, kisebb részét Franciaországból importálják. Megdöbbentően magas viszont a telivér mének fiainak aránya, ez a mai ménállomány 55 %-a. Ezek döntő része holsteini és francia hatás, de van már benne holland tenyésztésű mén is.

Összefoglalva a különböző élenjáró tenyészetek módszereit, azt lehet mondani, hogy a kiinduló alapanyagtól és környezeti hatásoktól függően a ménállomány 10-15 %-a angol telivér mén és 20-55 % a telivér mén után nevelt mén. Ez tehát a tenyésztésben az arány, érdemes tehát megnézni, hogyan realizálódik ez a lovassportban. A tényszámok egymás mellett sokféleképpen értelmezhetők, hiszen rengeteg, az örökítés minőségétől független tényező befolyásolja a nyeresítményösszegeket.

PROF. DR. DIETER SCHÖN kísérte meg a nyeresítményösszegek alapján a mének tenyészértékének becslését. Az egy ivadékra eső átlagnyeresítmény alapján teljesítményosztályba sorolta a méneket:

- I. osztály: kiemelkedő
- II. osztály: jó
- III. osztály: megfelelő
- IV. osztály: kielégítő
- V. osztály: gyenge

Az első időszakban javító hatású mének - tehát az I-III. teljesítményosztályba tartozók - 80%-a volt nemesítő vérvonalú, vagyis a telivér, anglo-arab, keletporosz és csak 20 %-a fajtabeli vonalú. Ma ez 66 %-ra csökkent, ebből 36 % az angol telivér mén. A telivérek aránya, hatása hullámzó. A sportlóra átállás korszakában nagyobb volt, a konszolidáció korszakában kisebb. A sokszor említett %-os arányok ellenére megtévesztő lehet az angol telivér hatását, értékét %-ban kifejezni, hiszen a jó telivérből 100 % sem sok, a rosszból 1 % is sok. Soha nem a magas telivér vérhányad teszi idegessé, gyenge alkatúvá az egyedet, hanem a rosszul kiválasztott telivér. (HECKER, 1987.)

Az ugrósportban jelenleg fedező mének között találjuk a Kerteskőn tenyésztett BENNFENTES xx-t (ap. Notórius, any. Boldogító) is.

4. Az angol telivér szerepe Magyarország sportlótenyésztésében

Angol telivér populációnk mindig is világhírű volt, a Kárpát-medence éghajlata tökéletesnek bizonyult a szívós, kitartó lovak nevelésére. A tenyésztés a legnagyobb sikereit a XIX. század végén érte el, az 54 versenyében veretlen KINCSEMMEL és az EPSOM DERBY-nyerő KISBÉRREL, de még az 1900-as évek elején is sok hasznos és jó telivér született a magyarországi ménesekben. Az I. Világháború nemcsak fizikai pusztításával okozott nagy kárt, hanem az azt követő trianoni szerződés országcsontkító rendelkezéseivel is, melynek hatására számos jól működő és eredményes ménes szakadt el Magyarországtól értékes állományával együtt. Újabb, az előbbieknél is nagyobb veszteséget okozott a II. Világháború. 1946-ban az 1943-44-es kancaállomány (745 egyed) alig egy tizedével indulhatott újra a tenyésztés (FEHÉR, 1990). A kancák nagy része eltűnt (a Magyar Méneskönyv X. kötetének pótfüzete foglalkozik a kancák hovakerülésével), néhány esetben ismert a zsákmányba ejtő nagyhatalom neve, és csak csekély számú egyed maradt itthon. Ezért a tenyésztés fenntartására ezidőtájt francia, angol, nyugat és kelet-német, svájci, osztrák, jugoszláv és szovjert importból származó kancákat sorolták be a ménesekbe. A tenyésztői kedv növekedésének az 1946. július 7-én elsőként megrendezett versenynap is kedvezett. Új ménesek alakultak, a régiek újraszerveződtek. A legfontosabb tenyészhelyek a remeteségi, diópusztai, kerteskői szépalmai, kisbér-apátípusztai és kisbér-nyeskenyepusztai ménesek voltak. A hazai szakemberek lelkes lelkiismeretes tevékenységének köszönhetően az állomány gyors gyarapodásnak indult, és az 1950-es évek elejére egy stabil populáció alakult ki, egy konzekvens fejlődési irány mutatkozott meg. Nagy szerepe volt ebben LAKY FERENCNEK, a LÓTENYÉSZTÉSI FELÜGYELŐSÉG, majd később LÓTENYÉSZTÉSI IGAZGATÓSÁG lótenyésztési referensének, aki a kancacsaládokat rendszerezte, és következetesen építette. A világháborúban szétzilált állomány jó néhány egyedét és kancacsaládját telepítette haza Németországból és a Szovjetunióból. A populáció vizsgálatával arra a kérdésre is választ kaphatunk, vajon lett-e eredménye LAKY FERENC munkájának. Valóban vannak-e teljesítményt mutató és örökítő családok között olyan különbségek, amelyek a holsteini tenyésztőket a már leírt következtetésekre vezették.

Magyarországon a II. Világháború előtt is voltak olyan telivér ménesek, melyek kitűnő ugróképességű utódokat nemzettek. Ilyen ló volt a kiváló származású EKKEHARD xx, LAVANDEL II. xx, RIADÓ xx, stb.

EKKEHARD XX: Szürke, angol telivér mén, 1917-ben született a weiselburgi ménesben. Apja DELAUNAY XX, francia tenyésztésű telivér, anyját KEILA XX-t szintén Franciaországból importálták 4 évesen 1909-ben. Versenyteljesítménye: 3 évesen handicapekben futott, 4 évesen gát és akadályversenyeken szerepelt, s akadályon versenyeket nyert (pl. September Steeple Chase, Kreutzbruch Zdenko akadályverseny). 1922-ben véget ért versenypályafutása. Gencsy Károly Szatmár megyei ménésébe került, majd Csépre, Rádiházára (ménésvezető: Bartha Miklós), ahol sok jó concourslovat adott. 1932-ben a Geist-féle csákói ménesbe került, 1935-ben Berzencére került, ahol 1936-ban elhullott.

Ivadékai:

- ☞ EGYETLEN – az olasz válogatott vette meg Magyarországról, s annak a II. Világháború előtt a legjobb lova volt.
- ☞ MEKKORKA – igen jó 1.60-as ló volt, anyja MIRABELLE akadályló volt.
- ☞ CSUSZA – tagja a magyar csapatnak, mely 1937-ben, Berlinben a Nemzetek Díjában III. lett, a verseny egyéni győztese.
- ☞ SZÁZSZORSZÉP, ESZTER, JÖVŐ, JANCSI, LUGANO, MASKARA, 55. ALIX
- ☞ RÁDIHÁZA-MOHAMED, ALLÓ, ADDLE, BAJAZZO /BOMBARDON-JUNO/, AJÁNDÉK, BONIFÁC.

LAVANDEL II. XX ivadékai is kiválóak voltak. A telivér LAVARONE XX egyik tagja az 1939-ben Luzernben a Nemzetek Díjában IV. és Bécsben II. helyezést elért magyar csapatnak ADAM II. XX az egyik legeredményesebb lovaszedzőnknek, Némethy Bertalannak volt tehetséges concourslova, mely az 1939-ben Aachenben IV., 1940-ben Rómában V. helyezést elért magyar csapat egyik lova volt. LAVANDEL II. XX apja az Angliából 1909-ben behozott WOOL WINDER, MARTAGON fia. WOOL WINDER angol St. Leger-t nyert, sok jól ugró ivadéka volt. Az előtte anyja hasában hozzánk került SORRENTO XX jó képességű ló volt, de csak komoly ugrótraining után volt hajlandó bizonyítani, majd sorra nyerte a hosszútávú nagydíjakat még Németországban is. Ivadékai közül Szózat schönauai díj-gátversenyt nyert, A SPORT pedig kitűnő akadályló volt. Ugrókészsége örökítésének legmeggyőzőbb bizonyítéka leánya, GYERÜNK CSAK, a Nagy Pardubitzei akadályverseny győztesének, GYÍLOVAM-nak az anyja. Márpedig A „Nagy Pardubitzei” a kontinens legnehezebb ugróversenye, ahol fontosabb az ugrótehetség, mint a gyorsaság.

ÖRVÖSGALAMB XX is kiváló ugróló volt. Apja a francia nevelésű, nagyon jó küllemű, állóképes, kemény, sárga Ossian, mely Kisbéren sok hasznos lovat, főleg ugrólovat nemzett. Az akadályokon kivételes képességű, legendáshírű ATTA TROLL is OSSIAN ivadék volt.

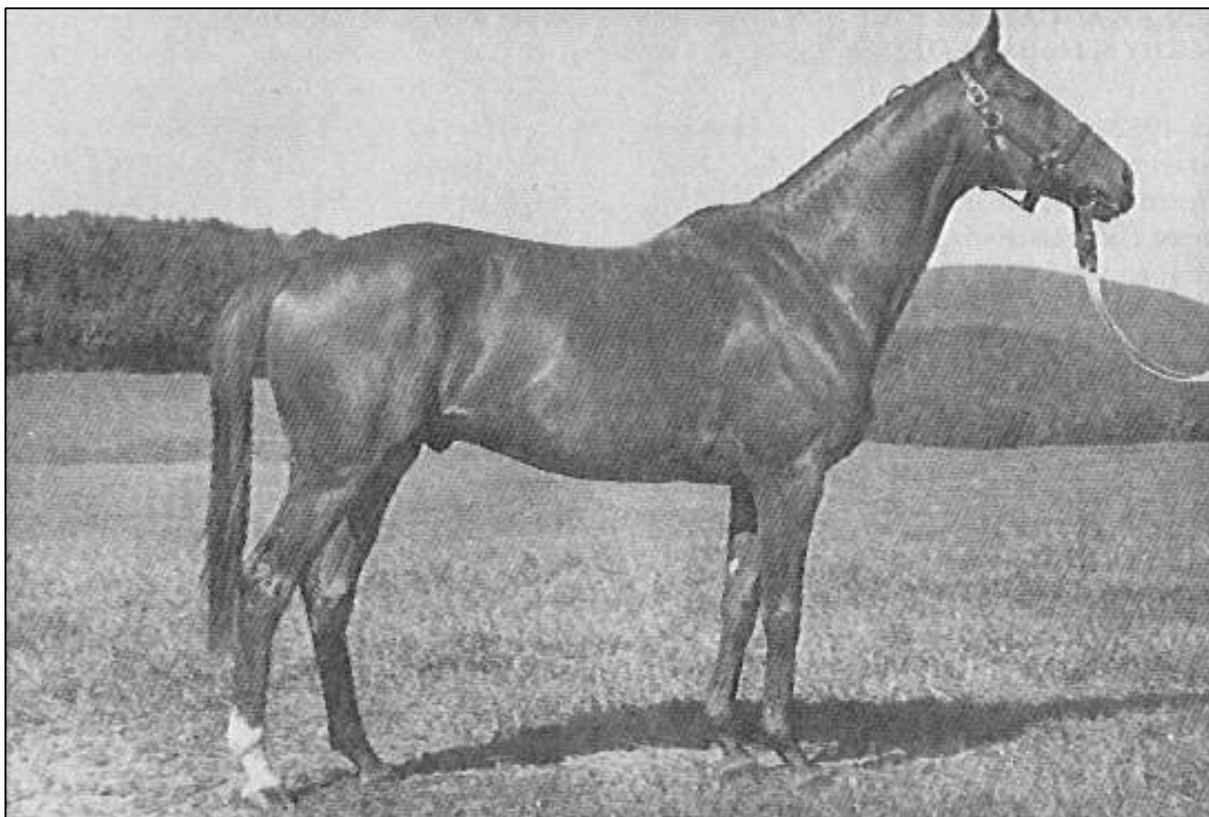
ÖRVÖSGALAMB anyja PIGENOETTE, HOMING PIGEON lánya MAXIM után. HOMING PIGEON GALLILUNE lánya volt. HOMIG PIGEON OSSIAN után nevelt lánya volt REPÜLJ GALAMB!. REPÜLJ GALAMB!-nak két kancaivadéka képviselte ezt a családot telivértenyésztésünkben. A LATORNA után nevelt GALAMB és a BOCSKAI apaságú CSULI. GALAMBnak ALPÁR után nevelt lánya, GONDOLA, egy gátversenyt nyert. CSULI, SZULTAN MOHAMED után nevelt fia, SZU-
CSONG, 2 gátversenyt nyert, BÁNK után nevelt fia BECSALI 3 gátversenyt nyert, és II. volt SIMONBÁN mögött az ATTA TROLL akadályversenyben. (HECKER, 1969)

RITTERSPORN xx: szintén 1917-ben elletett szürke mén volt. Kiváló ugróörökítő, a holsteini fajtában is fedzett a nagyszerű RAMZES apja.

A II. Világháború követő évtizedek legjelentősebb ménjei a következők:

SZIKRÁZÓ xx: eredetileg SCINTILLANT XX néven importált, 1961-ben elletett telivér mén, melynek nagyszerű ivadéka, SZIKRÁZÓ I kishéri félvér mén máig érezteti hatását a fajtában.

KEMÁL xx szürke mén, 1961-ben elletett a Kertesköi ménesben, a híres olaszországi import, CHITET xx ivadéka. Pedigréjében többek között megtalálható SZULTAN MOHAMED, NUBIER, PHALARIS, DARK RONALD, SON-IN-LAW. Maga is S-kategóriás ugróló. Tenyészhátását a sportlótenyésztésben elsősorban a Mezőhegyesi félvérben fejtette ki (pl. KEMÁL-36.)

1. ábra: ZOAGLI xx /ap.: ORSENIGO xx, any.: ZITTARA xx/, (Fotó: HUDETZ JÓZSEF)

KARAKORUM XX: sötétpej mén, 1973-ban elletett a Kisbéri ménésben. Apja SEEBIRK xx Németországból importált sötétpej mén, mely sok jó ugrólovat adott. Anyja pedig egy ZOAGLI xx apaságú KORZÓ xx nevű kanca. ZOAGLI xx Olaszországból importált mén volt CHITET xx és FALERNO xx mellett. CHITET xx anyai nagyapja ORSENIGO xx, aki egyben ZOAGLI xx és FALERNO xx apja!

2. ábra: FALERNO xx, /ap.: ORSENIGO xx, any.: FAVETTA xx/, (HUDEZT JÓZSEF)

Magyarország sportlótenyésztését figyelemmel kísérve minden fajta kialakításában kulcsfontosságú szerepet játszottak, és játszanak az angol telivér ménnek, illetve azok félvér kancák után nevelt ménivadécai.

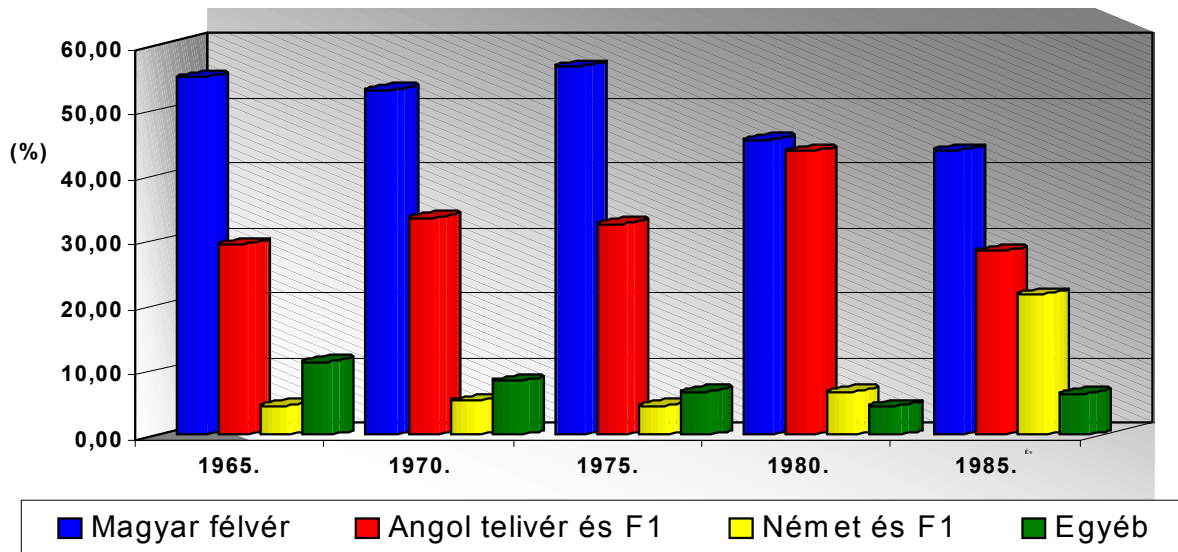
- ☞ Kisbéri félvér: Deutscher Michel xx (1856), Vereneuil xx (1874), Gunnersbury xx (1876), Kisbér öccse xx (1877,) Fenék xx (1883), Filou xx (1886), Dunure xx (1889), Kozma xx (1891), Shannon xx (1895), William Rufus xx (1900), Rocketter xx (1903), Slieve Gallion xx (1904), Maxim xx (1905), Loup xx (1908), Tank xx (1917), Major xx (1922), Fortis xx (1924), Honpolgár xx (1928), Fokos xx (1930), Duce xx (1932).
- ☞ A II. Világháború után pedig **SZIKRÁZÓ xx** (eredetileg Scintillant xx, 1961), Rakéta xx (1953), Vinago xx (1961), Riadó xx (1952), Forintos xx (1956), **Chitet** xx (1954), Ibsen xx (1966), Wacusta xx (1960), Refrain xx (1954), Korhely xx (1960).

- ☞ Mezőhegyesi félvér (Furioso-North star): vonalalapítók: Furioso sen xx (1836, Privateer – Miss Fury), North Star sen xx (1844, Jaques - Ringlet). Később Blokád xx (19), jutott szerephez a fajtában.
- ☞ Gidrán: Chorist xx (1978), Stormalong xx (1948), Királyrét xx (1968), Wacusta xx (1960)
- ☞ Nóniusz: Revolver xx (1849), Ostreger xx (1862), Ürmény xx (1880), Durcás xx (1889), Good fellow xx (1887), Jaskson xx (1868), Vihar xx (1873), Álnok xx (1929), Canova xx (1930), Karl von Burgund xx (1971), Francia xx (1957), Fitos II. xx (1953), Rodope xx (1959). Jelenleg a fajtában fedez Akitos xx, fekete angol telivér mén, melynek ivadékaik Németország ugrósportjának, és military versenyeinek már adott jó képességű utódokat.
- ☞ Mezőhegyesi sportló: áttételesen a nóniusz, mezőhegyesi félvér és gidrán fajtákban fedezett telivér ménnek 1960-ig, mivel ezen fajták kancaállománya, ill. dán, normann, lengyel, és nyolc ismertetlen kanca alapította. 1984-óta elismert fajta. A fajtában fedezett legjelentősebb telivér mén a már fent említett Kemál xx (1961, szürke mén, ap. Chitet, any.: Meduza II.) volt.

Az angol telivérek és F1-es ivadékaiknak megoszlását a magyarországi sportlóállományon belül a következő ábrák szemléltetik. (2. táblázat, 1. diagramm)

Év	Magyar félvér (db)	Angol Telivér és F1 (db)	Német és F1 (db)	Egyéb (db)	Összesen (db)
1965.	234	151	23	58	466
1970.	401	252	39	63	755
1975.	491	283	39	57	870
1980.	473	456	70	46	1045
1985.	455	295	225	66	1041

2. táblázat: A bejelentett sportlovak származás szerinti megoszlása Magyarországon (PATAKI, 1987).

1. diagramm: A különféle genotípusok megoszlása a sportlőtenyésztésben (%) (PATAKI, 1987)

Az ábráról nyilvánvalóan leolvasható, hogy az országon belüli részarányukhoz képest a telivér ménék és F1-es ivadékaik adták a sportlovak jelentős hányadát. Azonban ez a túlsúly nemcsak az egyedszámban, hanem a teljesítményekben is megmutatkozott, különösen a számunkra fontos ugróversenyek eredményeit vizsgálva, melyekből kiderül, hogy az éllovak (1,40 m és e fölött) 52,10 %-át angol telivérek és azok F1-es utódai adják.

Megnevezés	db	%
Magyar félvér	92	32,40
Angol telivér és F1	148	52,10
Német és F1	34	12,00
Egyéb	20	3,50
Összesen	284	100,00

3. táblázat: 1,40-1,60 m-en eredményes lovak 1965-1985-ig. (Pataki, 1987)

5. Az ugróképesség öröklődéséről

A genetikai törvények (mutis mutandis) éppúgy érvényesek a lóra, mint más állatfajokra. Tudjuk, hogy az ugróképesség kvantitatív tulajdonság, azaz számszerűsíthető, additív módon öröklődik. Öröklődő mennyiségi tulajdonságok még a lónál:

- ☞ távbírás (flyer, miler, steher);
- ☞ a gyorsaság mértéke (speed);
- ☞ ugróképesség (nem ugróstílus! /bascule/);
- ☞ ügetőkészség;
- ☞ az izmoltság típusa (szikár száraz, telt húsos, barázdált);
- ☞ küzdenitudás – küzdőkedv és ezzel együtt a bátorság – félelem (idegrendszer);

Ezek összeadódó (additív) génhatások alapján vivődnek át szülőről-utódra, kevert formában, amely azonban azt a jellegvonást a későbbiekben is megtartja és nem hasad fel újra a kiinduló pontra. Az összeadódó (additív) öröklésment a nevét onnan kapta, hogy itt egy-egy tulajdonságra nézve több száz, esetenként még több gén összegeződéséről van szó, tehát az ilyen tulajdonságot, mint pl. az ugróképesség, több száz génnek az együttes befolyása alakítja ki. Az additív módon öröklődő tulajdonságok közös jellemzői:

- ☞ kialakulásukat nagyszámú gén, génpár egymásra hatása befolyásolja;
- ☞ ezért a szülők középértékétől számított ugrásszerű eltérésre az utódoknál nem lehet számítani;
- ☞ a mindenkori utódok akár fajtatisztán tenyésztünk, akár keresztezünk, mindig a két szülő képessége középértékének megfelelő képességszintet öröklök;
- ☞ ezek a tulajdonságok a rokontenyésztés hatására nem, vagy csak alig észrevehetően romlanak;
- ☞ általában mind magas h^2 -értékkel rendelkeznek, tehát nagy bizonyossággal öröklődnek.

Így tehát a fentiekből következően előre nagy biztonsággal tervezhetőek, a kialakulásukat környezeti tényezők csak kevéssé befolyásolják, elsősorban tenyésztéssel, tenyész-kiválasztással formálhatók az utódnemzedékek kialakításában.

Mindenekelőtt ezekre a tulajdonságokra érvényes az az évszázados tenyésztői formula, hogy jót a jóval, mert ennek itt – a kevert (intermedier) öröklésment következtében – reális alapja van. A HALÁSZ GYÖRGY által írt „TELIVÉREK” című könyv 300. oldalán például ez áll: „GLENAMOY (GALLINULE-MORGAN leány) minden ivadéka született ugró volt, sőt, ezek az ugrókedvet és tehetséget tovább is örökítették...”. Ez egyértelműen additív génhatások alapján öröklődő tulajdonságokra vall, felismerhető benne a tulajdonság magas h^2 értéke, az intermedier, biztos formában való továbbörökítése, nemcsak egy generáció tartamára. Hasonlót olvashatunk ebben a könyvben Panzerschiff (WENLOCK-SPECULUM leány) és HADD LÁSSUK (GASCONY-DUNURE leány) fejezeteinél is, de tudjuk ugyanezt a nagyszerű EKKEHARD XX-ről, DAIMIO XX-ről, SANTROB XX-ről, BOARIO XX-ről, stb. is.

Ezek mind jellegzetesen és átütően adják tovább képességeik intermedier hányadát az utódokra, amelyeknek ugróképességbeli minőségi különbségeit az determinálta, hogy az illető mén párosítási partnerei milyen képességszintet tudtak „házasságba” hozni. Ezt a jellegzetesen kvantitatív genetika szabályai szerint additív módon öröklődő, és ma oly lényeges képességet tehát tudatos tenyésztői munkával oly módon lehet nagyobb állomány sajátjává tenni, ha a nemzedékről nemzedékre a populáció szintjét meghaladó ugróképességű méneket alkalmazunk ott, ahol ez a fő célkitűzés. Egy kiváló ugrólovakat produkáló ménes kialakítására ilyen körülmények között akkor van a legtöbb esélyünk, ha a kancák szelekciója is ebben az irányban történik, és a fedezőménéknél is évtizedeken keresztül konzekvensen csak a kancaállománynál ugróképességben jobbakat engedünk fedeztetni.

Ismeretes több ilyen kezdeményezés kudarca, amely nem hozta meg a várt eredményt, de ennek oka alapvetően az volt, hogy csupán kezdeményezések maradtak és nem hajtották végre következetesen 3-4 nemzedéken keresztül. (ANKER, 1975)

6. Az ugrás elmélete

A helyes ugrás

A ló az ugrásnál ívelt háttal, ívelten előrenyúló nyakkal jut keresztül az akadályon. Az ugrás íve (lebegés) folyamatos, törés nélküli. Az ugrás mozzanatainak elemzésekor megállapítható, hogy az ugrás maga a vágta sorozat egyik emeltebb tagja, annak egyik formája. A lábsorrend azonban az elugrás pillanatában nem azonos a vágtaéval. Az akadály helyes leküzdésének a módja, hogy a ló az akadály előtt kellő lendülettel, izgalom nélkül az elugrás helyét jól megválasztva, méreteit megbecsülve, bátran ugorjon el. A ló az akadály megközelítésekor súlypontját hátra helyezve, az ízületeit meghajlítva, izmai megfeszítésével rugószerű ellökést produkál. A lendülettel történő ellökés erejével az akadály felett lebeg. A helyes egyensúlyi helyzetet a nyakával biztosítja.

Az ugrás előkészítése

A ló az előkészítés alatt előrenyújtja a fejét és a nyakát, hogy az akadályt helyesen tudja megbecsülni és az ugrás helyét megválasztani. Ezzel egy időben az egyik elülső lábára helyezett testsúlyát, biztosítva a tökéletes alátámasztást. Így lehetővé válik, hogy az ugrás magasságához mérten alátámasztva, a rugószerű ellökést biztosítani tudja. A far süllyedése annál mélyebb, minél magasabb az akadály. Az elülső láb megterhelése után a vágta folyamatához hasonlóan, az átlós hátulsó láb ér a földre, (megszakítás, az elejét a földről már ellökte) majd a másik hátulsó láb földre érése következik.

Elugrás

A hátulsó lábak földre érésének sorrendjében a ló súlypontját teljesen hátra helyezi, izmai összetolásával a lendület lökő erejével magát a földtől ellöki.

Lebegés

Az elugrás pillanatában a kinyúló hátulsó lábak izmai, felszabadult rugóként a testet ellökik, s a ló lebegő helyzetbe kerül. A hát tevékenysége az erélyes felfelé ívelésben jut kifejezésre. A teljesen kinyújtott nyak biztosítja az egyensúlyt. Az elülső lábak teljesen felhúzódnak. A lebegés folyamán a hát és a nyak törés nélküli ívet képez. A kinyújtott nyak az egyensúlyt, a felfelé ívelt hát a hátulsó lábak érintés nélküli átjutását biztosítja. Az ugrás ívének legmagasabb pontjától a testsúly már előre helyeződik. Az előrehelyeződött súlypont következtében a hátsó rész felszabadul és az akadály fölött a ló érintés nélkül halad át.

Földreérés

A földreérés a kereső láb talajra helyezésével, a terhelés teljesen a földetérő lábon van. A hátulsó lábak a has alá vannak húzva. A talajtérő elülső láb azonnal kicserélődik a másik elülső lábbal, mely nemcsak áthelyezett súlyt visel már, hanem az ellökést is végzi a vágta folytatásához.

Tovahaladás

A hátulsó lábak talajhoz való közeledésével, a súlypont hátra helyeződik, és a hátulsó lábak tevékenysége is előtérbe kerül. A súlyt viselő elülső láb felrántásával, az először földetérő hátulsó láb veszi át a terhet, mely egyben első mozzanata a következő vágtaugrásnak is.

Az itt leírtak a helyes lábsorrendet ismertetik az ugrásnál. Az ettől való eltérés a helytelen lábsorrend, a megzavart ugró-előkészítés, a lónak sokféle módon való akadályoztatásából eredhet. A nem kiegyensúlyozott ugrásnál előfordulhat, hogy a hátulsó lábak érintik az elülsőket (patkót, inat), s ennek következtében felbukhat a ló. Sok esetben megfigyelhető, hogy a lovak az ugrás előkészítése, vagy a lebegés alatt váltják lábukat. Ez rendszerint az ügyesebb, erősebb láb használatának akarása, vagy az elhasznált lábak kímélése. Egyes lovak magasabb ugrásoknál, a hátulsó lábak felrántása mellett, azokat oldalra is elhúzzák, kizárva az akadály érintésének lehetőségét. Ebben esetben az egyensúlyt a nyak másik oldalra tolásával biztosítják. (Csak teljesen elengedett, szabad nyak esetében lehetséges.) Az akadály felett kirúgó lovak az izületeik, izmok meghajlításától félve, kirúgással biztosítják a hátulsó lábak átjutását. Rendszerint az érzékeny hát és csánkizületi bántalmak az okai. Megfigyelhető, míg a kis vágtaugrású lovak közelről, addig a térnyerő mozgású lovak messzebről is elugranak. Nem elég azonban a lónak jó ugróképességgel rendelkezni, hanem szükséges még hozzá a bátorság, lovasába vetett bizalma, valamint a ló ugróstílusa (bascule). Vannak lovak melyek nagyokat ugranak ugyan, de még az 1,20 m-es rudat is leverik, mert lógatják lábaikat. Ezek a lovak a tenyésztésben nem kívánatosak, mert utódaik ugyanezt a bascule-t fogják mutatni az akadályok felett. A FEI tiltja ugyan, ennek ellenére még ma is sok helyen látni az ilyen lovak ún. bárolását, ami annyit jelent, hogy ugrás közben a lábát lógató ló lábára ütnek, vagy a rudat magasabbra emelik, hogy a ló beverje lábát. Így a ló nem együttműködése, hanem félelme jeleként fogja korrigálni lábait az ugrás felett.

7. Az ugróló kiválasztása

A ló elbírálása

- ☞ A tapasztalatok általában az átlagon felüli, arányosan nagy rámájú és erős csontozatú lovat igazolják.
- ☞ A fej a teljesítőképességet alig befolyásolja.
- ☞ Az arányos, inkább hosszú nyak, az ugrás alatt egyensúlyt biztosít.
- ☞ A határozott kiemelkedő, széles izmolt hát a teherbírást növeli. A széles szügy a mellkasi szervekről tájékoztat. A feltűnő keskeny szügy a munkabírást hátrányosan befolyásolja, s általában a hibás elülső lábak előidézője. A széles jól, izmolt ágyék, a széles, hosszú enyhén csapott far az ugróló elsőrendű ismerete.
- ☞ A hátsó lábak izomzatának nagy része az ágyékról húzódik le, így a széles méretek a kívánt izomzatot jelzik.
- ☞ A far szélességét a két csípőszöglet között, hosszúságát pedig a csípőszöglettől az ülőgumóig mért távolság határozza meg.
- ☞ Az elülső lábak a mozgásnál inkább a test alátámasztását, a hátsó lábak a súly eltolást, a tehermozgást (ugrást) végzik. A testhez mérten arányos hosszúság, erős csontozat, igen előnyös.
- ☞ Az ízületek legyenek terjedelmesek az elülső és hátsó lábakon egyaránt.
- ☞ Az élesen látható ínbarázdák száraz, erős inakra utalnak.
- ☞ A csánk az erő kifejtés érdekében legyen terjedelmes, élesen elhatárolt és nem burkolt.
- ☞ A jól fekvő lapocka (talajjal 45°-os szöveget bezáró) tiszta mozgást, valamint az ugrás előtti alátámasztást, az első rész biztos felemelését és zökkenőmentes földre érését biztosítja.
- ☞ A hátsó lábak az erő kifejtés érdekében legyenek erős csontozatúak, jól izmoltak.
- ☞ A jó felépítésű, szabályos lábállású ló mozgása a legkisebb erő kifejtés mellett könnyed és tértölelő. A szabálytalan lábállás nagyobb erő kifejtést, több energiát kíván, és rendszerint mozgászavarokat okoz.

Hibátlan ló nincs. Apró küllemi hibákat magán hordó ló következetes jó munkával jó teljesítményre is képes lehet. A sportlovakkal szemben támasztott követelményeket fokozni csak céltudatos, az izmokat fejlesztő rendszeres munkával lehet. Az ugrás elemzésénél szembetűnően megfigyelhetők az ugrást végző főbb izmok, melyek fejlesztése, erősítése, kidolgozása a tulajdonképpeni cél.

III. Saját vizsgálat

1. Célkitűzések

Vizsgálataimnak az volt a célja, hogy kiderítsem voltak-e, ill. vannak-e ma Magyarországon olyan angol telivér kancacsaládok, melyek kiváló ugóképességgel rendelkeznek, és ezt jól örökítik is. Vizsgálataimat azért tartom fontosnak, mert így könnyebben tenyészthetünk olyan telivér méneket, melyek jó ugóképességét a hazai sportlótenyésztésben kamatoztathatjuk.

2. Anyag és módszer

Ebben a témában az első említett számszerű adat a holsteini fajta kapcsán látott napvilágot, mely a lovassportnak, közelebbről a díjugrató, díjlovagló, ill. military szakágaknak ad a világ élvonalába tartozó versenylovakat. Én mégis az angol telivért vizsgáltam meg, mert

- ☞ tenyésztése évszázadok óta pontosan regisztrált, tehát a származások mindig levezethetők. (Hazánkban egy részletesen nyilvántartott és kezelt állomány található.);
- ☞ a világ élvonalbeli sportlótenyésztő országaiban, valamint Magyarországon is felhasználták és felhasználgják a sportlótenyésztésben;
- ☞ a hazai gát- és akadályversenyek eredménye mindenkor regisztrálva voltak.

A vizsgálati intervallumot a következő indokolták. A versenypályákon (alagi, megyeri) ezekben az években voltak gát- és akadályversenyek 1989-ig. Az 1970-es éveknél korábbra visszamenni pedig értelmetlen volna, hiszen azóta jelentősen megváltoztak a tartási, takarmányozási és edzési körülmények, melyek a teljesítményekben is tükröződnek. A vizsgált telivérek azok a lovak, melyek 1970 és 1989 között gát- és akadályversenyekben szerepeltek, s versenypályafutásuk alatt legalább egy helyezést értek (262 ló), a versenyfélvéreket nem vettem figyelembe. Először is azokat a lovakat zártam ki, melyek

származása nem volt ellenőrizhető (pl. import kancák ivadécai, a Magyar Méneskönyvekből kimaradt lovak), (251 ló). Ezek a lovak adták tehát a vizsgálati anyagot.

Azoknak a telivéreknek az eredményeit, amelyek ebben a 20 évben díjugratásban, vagy militaryban eredményesen versenyeztek, nem lehetett felkutatni, valamint a gát- és akadályversenyek eredményeivel nem lehetett volna kellő biztonsággal összevetni.

Az adatgyűjtést a Galopp évkönyvekből kezdtem, ahonnan kigyűjtöttem a lovak versenyeredményeit évről évre. Pedigréjüket a Magyar Méneskönyv XXI.-XXIV. Kötetei alapján írtam föl egyenként, úgy hogy a Bruce Lowe-féle kancacsaládszámolás szerint a pedigrében feltüntettem a család számát, melyből az egyed származott. Ezután az eredményeket lovanként összesítettem. Teljesítményük összehasonlítására egy saját indexet használtam, mely során egy első helyezés 4 pontot, egy második helyezés 2 pontot, minden további helyezés, pedig egy pontot jelentett. Az indexet ezen pontok összege, valamint a startok számának hányadosa adta. Ezeket az indexeket lovanként kiszámítottam, majd kancacsaládonként átlagoltam.

A teljesítménypontszámok alapján szignifikancia-vizsgálatot végeztem, melynek eredményeként azonban nem kaptam az adott kancacsaládok között olyan mértékű eltérést, melyek alapján messzemenő következtetéseket lehetett volna levonni. Ezért a családokat alcsaládokra bontottam, s így is vizsgáltam őket az újra átlagolt teljesítmény-pontszámok függvényében. Mivel itt már találtam az alcsaládok között szignifikáns eltérést, ezért a Barlett-próbával kizártam a nagyon kiugró értékeket, melyek az alcsaládokon belüli egyedek alacsony számával, illetve az eredmények nagy heterogenitásával volt magyarázható. Kizártam azokat az alcsaládokat is a vizsgálatból melyek eredményei az alcsaládok átlageredményénél gyengébbek voltak. Végül is 9 alcsaládot kaptam. Az alcsaládok között is van némi variancia, ami adódhat az alcsaládot képviselő alacsony egyedszámból, ill. az indexpontszámok heterogenitásából, ám ennek ellenére mégis szignifikánsan különböznek egymástól.

A Bruce Lowe-féle számolás véleményem szerint a vizsgálat esetében már nem időtálló, mivel az egy családba tartozó egyedek genetikailag már nagyon messze állnak egymástól (valamint Bruce Lowe a síkversenyekben nyújtott teljesítményük alapján rangsorolta a kancákat).

A gát- és akadályversenyek rendkívül kemény követelményeket állítottak a lovak és lovasaik elé. A versenyek eredményei alapján azonban nem következtethetünk közvetlenül az

egyedek ugrókéességére, mivel számos külső tényezőt figyelembe kell vennünk. Ezek pedig a következők:

- ☞ az egyed kora, kondíciója;
- ☞ időjárási tényezők, pl. esős időben, csúszós talajon az elrugaszkodás, illetve a földet érés sokkal bizonytalanabb, mint megfelelően szilárd, száraz talajon => bukás;
- ☞ a lovak elugrási pontja, mely 850 m/perces iramnál nehezen volt mind a lovas, mind a ló számára előre kiszámítható;
- ☞ ezeken a versenyeken rendkívül gyakori volt a bukás, illetve a lóról esés, egy felbukott ló, ill. lovas pedig újabb bukásokat eredményezhetett;
- ☞ a csak szubjektív módon értékelhető lovaglási hibák.

Az általam vizsgált egyedek tehát rendelkeztek azzal a szervezeti szilárdsággal, ugrókéességgel, képzési fokozattal, akrobatikus ügyességgel, mely átsegítette őket és lovasaikat a gyakran 4000 m-nél is hosszabb, dimbes-dombos pálya számtalan 1, 00 m magas rögzített akadályán.

A magyarországi gát- és akadályversenyek megszűnése azzal volt magyarázható, hogy nem volt megfelelő számú tréner, verseny-, illetve munkalovas az országban, akik megfelelő szaktudással, ill. képességgel rendelkeztek volna. Ezért eztán egyre kevesebb indulóval egyre kevesebb versenyt rendeztek, alacsony versenydíjakkal. Mivel ezek a versenyek gondosabb, hosszabb ideig tartó tréninget követeltek meg, illetve sok baleset történt a versenyek közben, a zsoké, illetve a trénerek számára már nem volt kifizető a versenyzés, versenyeztetés, noha ezek a küzdelmek még gyengébb képességű résztvevők esetében is látványosabbak, illetve izgalmasabbak voltak, mint az ebben az időben futott síkversenyek.

3. Kancacsaládok vizsgálata

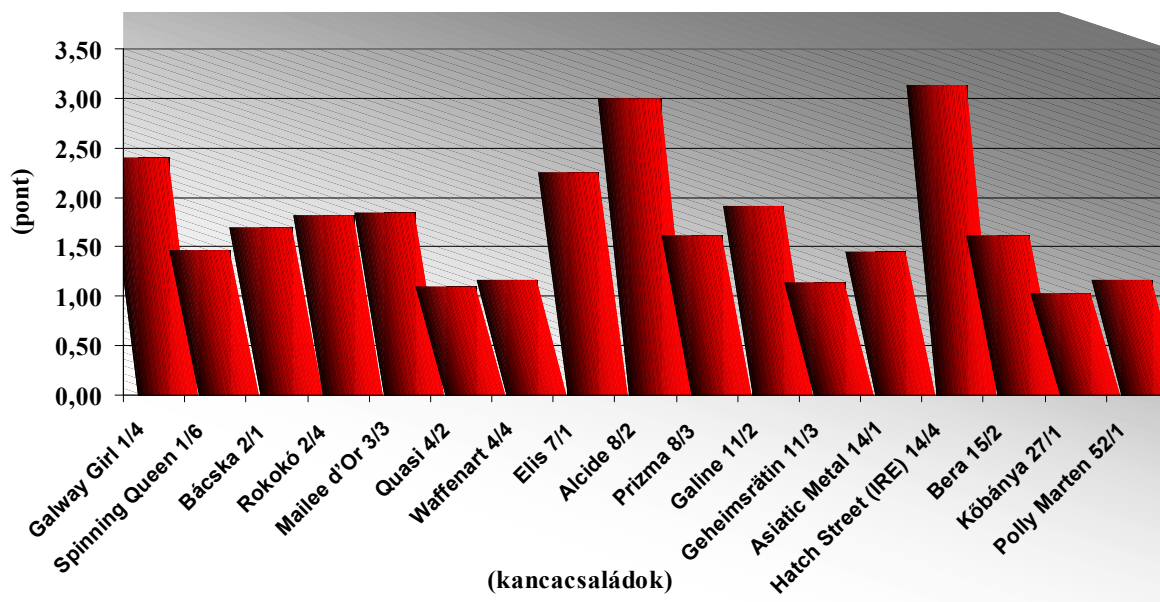
A vizsgált egyedek (251 telivér) alapján, a 37 kancacsalád átlageredményeit vizsgáltam, vajon szignifikánsan különböznek-e. Mivel P=5%-os szinten szignifikanciát nem találtam, ezért a családokat alcsaládokra bontva ismét elvégeztem az eredmények átlagolását, majd mind a 64 alcsaládra kiterjedő szignifikanciavizsgálatot végeztem. Mivel P=5%-os szinten már találtam az alcsaládok között szignifikáns eltérést, ezért a Barlett-próbával kizártam a nagyon kiugró értékeket, melyek az alcsaládokon belüli egyedek alacsony számával, vagy az egyedek nagyon heterogén eredményeivel volt magyarázható. Kizártam azokat az alcsaládokat is a vizsgálatból melyek eredményei az alcsaládok átlageredményénél gyengébbek voltak. Végül is 17 alcsaládot kaptam, melyek a Bruce Lowe-féle számozás alapján tíz családba tartoztak. Ezeknek az alcsaládoknak, ill. családoknak az eredményeit közli a következő táblázat, ill. diagramm:

Alcsalád	Alapító	Leszármazottak eredményei										Leszármazottak átlagpontszáma	
14/4	Hatch Street (IRE)	3,00	3,27										3,14
8/2	Alcide	4,00	2,00										3,00
1/4	Galway Girl	2,80	2,00										2,40
7/1	Elis	1,50	3,00										2,25
11/2	Galine	3,00	1,25	2,00	1,00	2,29							1,91
3/3	Maille d'Or	2,00	1,67	0,80									1,84
2/4	Rokokó	1,85	3,00	2,25	1,50	2,00	1,40	0,75					1,82
2/1	Bácska	1,33	2,06										1,70
8/3	Prizma	1,56	1,67										1,62
16/2	Bera	1,71	1,50										1,61
1/6	Spinning Queen	1,60	1,33										1,47
14/1	Asiatic Metal	2,00	1,90	0,33	1,50	1,67	1,00	1,15	2,00	1,50			1,45
52/1	Polly Marten	1,50	1,00	1,00	1,00	1,50	1,00						1,17
4/4	Waffenart	1,33	1,00										1,17
11/3	Geheimsrätin	1,00	1,88	1,00	0,67								1,14
4/2	Quasi	1,00	1,25	1,05									1,10
27/1	Kőbánya	2,00	0,67	1,00	0,50	1,00	1,00						1,03

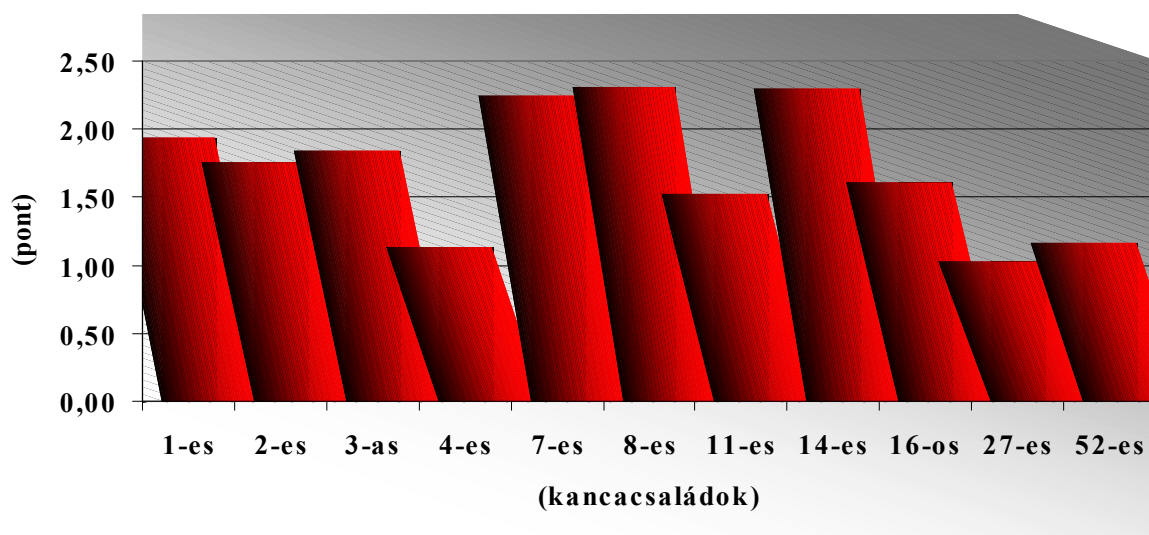
4. táblázat: Az alcsaládok pontszámai

A táblázatról leolvasható, hogy bizonyos alcsaládok (11/2; 2/4; 14/1; 52/1; 27/1) az átlagosnál több egyeddel képviseltették magukat a vizsgált 20 versenyév alatt.

Ezek az alcsaládok azért fontosak, mert valószínűleg, még ma is nagy számban megtalálhatók ivadékaik a tenyésztésben.

2. diagram: A legjobb alcsaládok átlagpontszámái

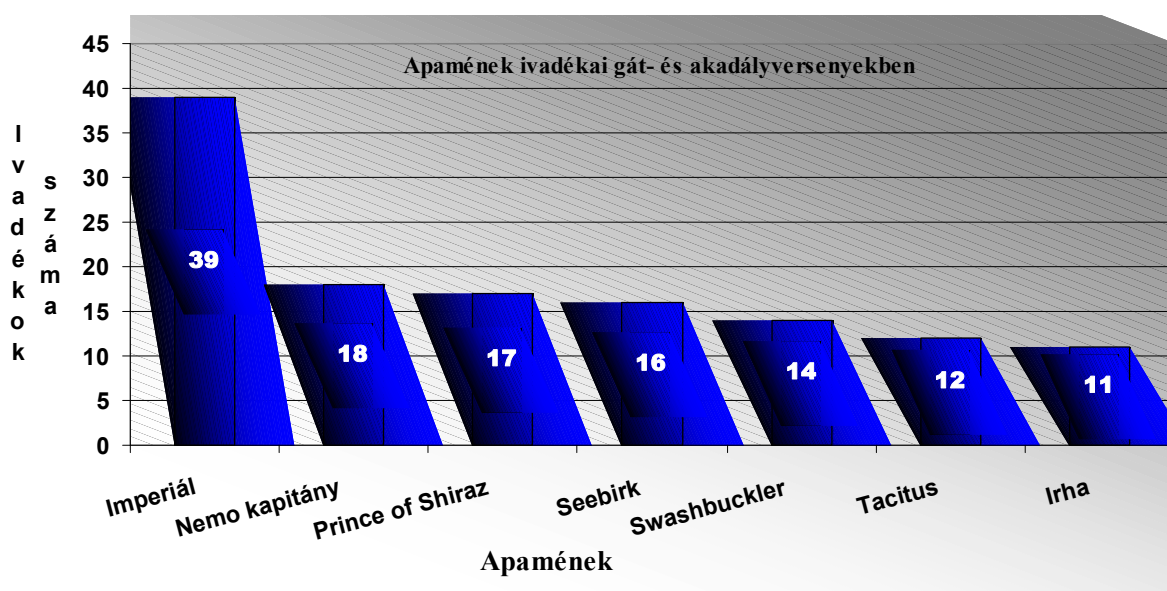

3. diagramm: A legjobb kancacsaládok átlagpontszámái

Maga az index, illetve az így kapott eredmények vizsgálatokor csak részleges következtetéseket lehet levonni az adott kancacsalád ugróképességéről. Ezek az adatok jól reprezentálják a lovak távbírását, gyorsaságát, ügyességét és minden akadályló egyik legfontosabb pszichikai tulajdonságát, a bátorságot. A gyorsaság (inkább robbanékonyság), bátorság a díjugratásban és a militaryban, míg a távbírás inkább csak a militaryban játszanak fontos szerepet. Korábban már többféle vizsgálatot végeztek arra vonatkozóan, hogy van-e összefüggés a telivérek versenypályán (síkversenyek) nyújtott teljesítménye és az

ugróképességük között. Ezekből a vizsgálatokból az derült ki, hogy a közel mérföldes lovak azok, melyek nagyobb valószínűséggel rendelkeznek ugróképességgel, mint más optimális versenytávú társaik.

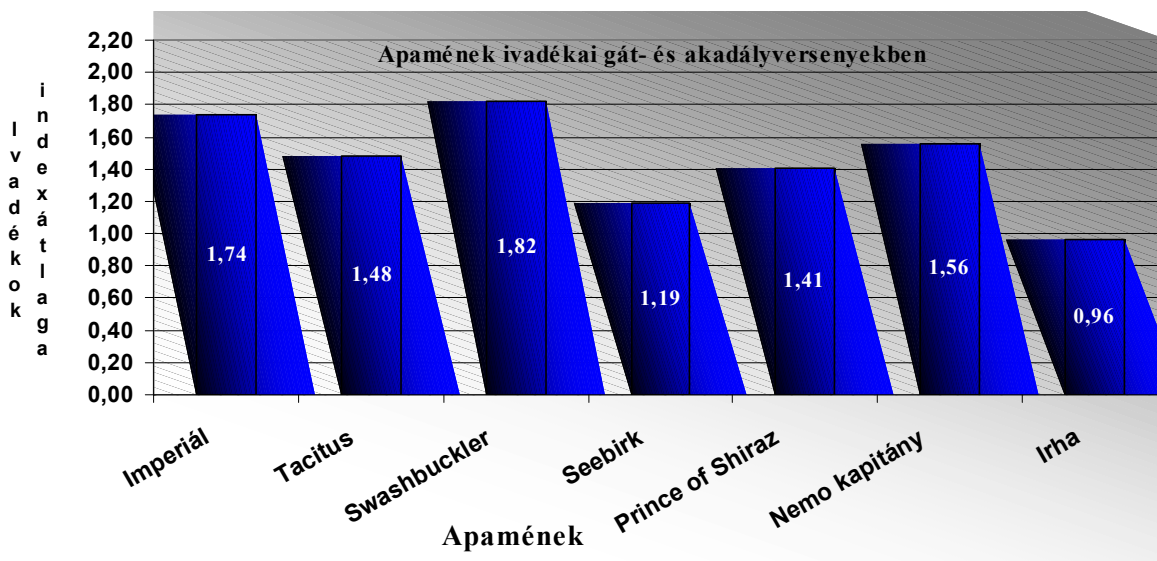
1970-89-es években gát-és akadályversenyekben részt vett telivér lovak apáit a 3. diagramm szemlélteti. Csak azok az apamének vannak feltüntetve, melyeknek legalább 10 ivadéka versenyzett a 20 versenyév alatt.

4. diagramm: Apamének ivadéakai gát- és akadályversenyekben 1970-1989-ig

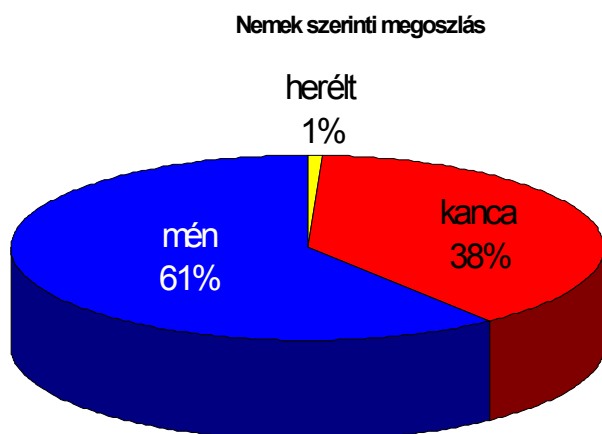
Imperiál fölénye azzal magyarázható, hogy a vizsgált intervallum legeredményesebb magyar versenylova, valamint többszörös apaménsampion volt, így érthető, miért kapott ekkora teret a tenyésztésben.

Ha azonban a sorrendet az ivadékok átlagteljesítménye alapján állítjuk fel, akkor Swashbuckler már megelőzi Imperiált, akit Nemo kapitány, illetve Tacitus, Prince Of Shiraz követnek a sorban (4. diagramm). A diagrammon nem szereplő apamének annyira kevés ivadékkal képviseltették magukat a versenyévek alatt, hogy ezekből következtetéseket levonni értelmetlen lett volna. Mivel dolgozatom témája a kanca családok vizsgálata, ezért a mének hatásával itt nem foglalkozok részletesebben.

5. diagramm: Apamének ivadécai gát- és akadályversenyekben az ivadékok index-pontszáma alapján 1970-1989-ig.

A tenyésztés szempontjából érdemes megvizsgálni a versenyekben részt vett lovak ivari megoszlását is.

6. diagramm: A versenyzett telivérek nemek szerinti megoszlása

A továbbtenyésztés szempontjából azonban a diagrammon látható százalékos megoszlások nem realizálódnak. A kancák esetében az egyedek bizonyos százaléka soha nem, vagy csak nagyon nehezen vemhesült, mivel szervezete nem tudott átállni a kemény tréning után (10 %), bizonyos kancákat pedig nem hazánkban állítottak tenyésztésbe (kb. 5 %), vagy vágólóként értékesítették (5 %). Ezen kívül még számolnunk kell azokkal az egyedekkel, melyek élettanilag alkalmasak lettek volna a tenyésztésre, de valamilyen ok folytán mégsem kerültek továbbtenyésztésre. Ezek a lovak valószínűleg elkallódtak, illetve olyan vérmérsékleti, alkati, lovagolhatósági problémákkal voltak terhelvek, melyek a tenyésztésben

nem voltak kívánatosak (kb. 25 %). Összességében tehát megállapítható, hogy a versenyzett kancáknak mindössze kb. 55 %-a került továbbtenyésztésre.

A mének esetében a nagyobb szelekciós bázis ellenére azonban kevesebb az olyan egyed, melyet tenyésztésbe állítottak. Ennek okai pedig a következők voltak:

- ☞ szigorúbb szelekciós rendszer;
- ☞ egy mén több kancát is fedezhet egy fedeztetési idényben;
- ☞ nemcsak a versenypályán elért eredmény számított, hanem a küllem, a mozgás is, valamint az, hogy milyen arányban örökítette képességeit, illetve hibáit az állat.

Összességében a versenyekben részt vevő méneknek kb. 5 %-ából lett fedezőmén. Ezek a mének azonban - mivel ugróversenyekben is ki lettek próbálva - fedeztetési engedélyt kaptak a sportlótenyésztésen belül is, aminek az volt a következménye, hogy sokkal kevesebb telivér kancát osztottak be hozzájuk, mint társaikhoz. Így tehát a csak telivérben fedező, ugróképességre is szelektált fedezőmének, mindössze 2-3 %-át tették ki a versenyzett méneknek.

3. ábra: Akadályverseny (Földhányás élősövényvel, Liverpool – Grand National)

4. Eredmények

A lovak külföldi szerepléseit nem vettem számításba, mert azokat nagyon eltérő pályaviszonyok, eltérő ellenfelekkel szemben produkálták, valamint ezek adaptálása torzította volna a hazai eredményeket. A kancacsaládok részletes pedigréjének felkutatásakor pedig nem mindig a családalapító kanca van az utolsó oszlopban, mivel ez az 1980-as években versenyzett lovak esetében nem fért volna ki. Az alcsaládok kialakításánál a legtávolabbi közös kanca volt az alcsaládalapító, vagy ahol nem volt ilyen, ott az import kanca.

A táblázatok első oszlopában a versenyév áll, a másodikban az, hogy az adott évben nyújtott eredménye alapján hányadik helyet foglalt el évjáratában, a 3. oszlop a ló nevét, a 4. oszlop a startok, az 5. az I. helyezések, a 6. a II. helyezések, a 7. pedig a III-IV. helyezések számát jelölik. A 8. oszlop az 5., 6., 7. oszlopokból számított index-pontszámot adja. A 9. oszloptól az egyed adatai vannak feltüntetve (kancacsaládja, neme, színe, születési éve, kora az adott versenyévben, apja, anyja, anyjának anyja, anyjának anyai dédanyja).

Az indexpontszám számításának módja:

$$\frac{(\text{I. hely} * 4) + (\text{II. hely} * 2) + (\text{III-IV. hely} * 1)}{\text{startok száma}}$$

Ez az index jól reprezentálja a lovak:

- ☞ távbírását, mert a versenyeket 3600 m-nél hosszabb távokon futották;
- ☞ ugróképességét, mert a lónak a célbaérkezéshez át kellett ugrania a 10-14 db, 90-100 cm magasságig rögzített akadályt;
- ☞ gyorsaságát, mert csak azok a lovak kerültek a vizsgálati egyedek közé, melyek legalább egyszer a negyedik helyezéig felküzdötték magukat.

A vizsgált 37 családból, ill. 64 alcsaládból mindössze 17 alcsaládot (10 kancacsaládból) találtam, melyek az általam felállított követelményeknek megfeleltek. Ez az összes kancacsalád 18,5 %-a, ami a vizsgált kancacsaládoknak 27 % -a. Ez azonban még nem a tényleges végeredmény, mivel még azokat az alcsaládokat nem zártuk ki, melyek csupán két vagy három utóddal képviseltették megukat a 20 versenyévben. Így végül csak a 7/1-es (Elis), 2/4-es (Rokokó), 11/2-es (Galine), 11/3-as (Gehemrätin /NSZK/), 14/1-es (Asiatic Metal), 27/1-es (Kőbánya), 52/1-es (Polly Marten) alcsaládok maradtak meg. Ez összesen 7 alcsalád, az összes alcsalád 12,5 %-a.

IV. Értékelés

Ezek tehát azok az alcsaládok, melyek nemcsak eredményeikkel igazolják azt, hogy érdemes belőlük lovakat nevelni, hanem szaporaságukkal is, hogy a család fenntartható. Mégsem szabad azonban elfeledkeznünk a többi alcsaládról sem. Ezért minden alcsaládot most részletesen ismertetek.

1/4-es alcsalád, családalapító: Galway Girl, Ausztriából importált kanca. Magyarországon két ivadéka volt eredményes: Galamdúc és Galambos. Galamdúc 5 alkalommal állt starthoz 2 versenyéve alatt, ebből 3 győzelemt és egy 2. helyezést ért el, átlagos index-pontszáma: 2,83. Galmbos mindössze egy versenyévben versenyzett, 2 startjából egy győzelmet aratott, index-pontszáma: 2,00. Az alcsalád index-pontszáma tehát: 2,40. Mindkettejük anyja Galambom.

1/6-os alcsalád, családalapító Spinning Queen. Szintén két leszármazottja futott ugróversenyekben Stúdió és Sűgő, mindkettejük apja a Falerno apaságú Filou. Stúdió egy versenyéve alatt 3-szor futott és egy I. helyezést ért el. Index-pontszáma: 1,33. Sűgő két versenyéve alatt 5 versenyéből két I. helyet produkált. Az alcsalád index-pontszáma tehát: 1,67. Mindkettejük anyja Sanzon.

2/1-es alcsalád, családalapító: Bácska. Két leszármazottja Ibrány és Spektátor, Ibrány 1972-ben az év második legjobb lova, Spektátor pedig 1974-ben az első ezen a listán. Az alcsalád index-pontszáma: 1,70.

2/4-es alcsalád, családalapító Rokokó. A harmadik legnépesebb család. Ivadékok: Rivalda, Riki, Rinaldo, Radon, Robotoló. Ezek közül legkiemelkedőbb Riki, amely 1982-ben az év legjobbja volt, mivel 5 futásából kétszer az első, kétszer pedig a második helyen végzett. Négy versenyéve alatt 13-szor állt starthoz, ebből 4 győzelem, 2 második és 4 harmadik helyezést ért el, mindössze 3-szor futott helyzetlenül, index-pontszáma: 1,84.

3/3-as alcsalád, családalapító: Maille d'Or. A 80-as években 3 ló képviselte az alcsaládot, közülük az Indikátor apaságú Agave 1984-ben az év 3. legjobb lova volt. Három futásából egy győzelmet és egy második helyezést ért el.

4/2-es alcsalád, családalapító: Quasi. Három leszármazottja közül Péter volt a legeredményesebb, aki 1975-ben az év 5. legjobb lova lett, bár ez a versenyév meglehetősen gyengének bizonyult.

4/3-as alcsalád, családalapító: Waffenart. Két leszármazottja közül Rezeda Kázmér volt az aki ugróversenyekben is jeleskedett, 1,40 m és efölötti concoursokon.

7/1-es alcsalád, családalapító Elis. 4 leszármazottja futott a magyar versenypályákon. Mindannyiuk anyja Ermitázs (eredetileg Bionika, az egykori Szovjetunióból importált kanca). Eretnék két versenyéve alatt 10 futásából 6 győzelmet aratott, és 3 második helyet szerzett meg, mely eredmények alapján 1976-77-ben a legjobb ló volt a gát- és akadályversenyekben. Édestestvére Elragdó (mindkettejük Prince of Shiraz apságú), két versenyéből mindössze egy harmadik helyezést ért el. Eretnék index-pontszáma: 3,00, míg Elragadóé csak 0,50. Az alcsalád másik jeles képességű tagja a Nagyvezér apaságú Escorial, aki 4 versenyéből kettőt győzelemmé avatott, kétszer pedig a második helyen végzett, s ezzel 1980-ban az év második legjobb lova lett. Index-pontszáma: 3,00. Az alcsalád index-pontszáma: 2,25.

8/2-es alcsalád, családalapító: Alcide. A család leszármazottainak index-pontszáma jónak mondható, de ez a startok alacsony száma miatt véleményem szerint nem reális.

4. ábra: Akadályverseny (Vizesárok, Liverpool – Grand National)

8/3-as alcsalád, családalapító: Prizma. Két leszármazottja közül Próbababa volt az aki ugróversenyekben is jeleskedett, 1,40 m és efölötti concoursokon.

11/2-es alcsalád, családalapító: Galine. Négy leszármazottja közül az Irha apaságú Ganges 1983-ban az év 2. legeredményesebb lova, négy startból két győzelem és két második helyezés a mérlege.

11/3-as alcsalád, családalapító Geheimrätin, az egykori NSZK-ból importált kanca leszármazottainak legeredményesebbje a Savio apaságú Galád aki három startjából kétszer győzni tudott és egy második helyezést szerzett, ezzel 1978-ban a második legeredményesebb ló volt.

14/1-es alcsalád, családalapító: Asiatic Metal. Hét leszármazottjával a legnépesebb alcsalád. Legeredményesebb képviselője a Neon apaságú Angiras, aki hét versenyéből kettő első, kettő második és egy harmadik helyezést ért el.

14/4-es alcsalád, családalapító: Hatch Street, Írországból importált kanca, melynek Libretta nevű lányából született az Imperiál apaságú Impresszió. Ez a telivér élete tizenegy versenyéből hetet megnyert és négyszer volt második helyezett. Ezzel az eredménnyel index-pontszáma 3,44 , valamint 1970-71-ben az év legjobb akadálylova volt.

16/2-es alcsalád, családalapító: Bera, melynek Húség (eredetileg Bászma) nevű kancacsikója vitte tovább a családot. Ivadékai Húségest 1976-ban a tizedik, Háziast 1982-ben a 6., 1983-ban pedig a 4. helyre rangsorolták az év végi összesítésekben.

27/1-es alcsalád, családalapító: Kőbánya, a család legeredményesebb képviselője Körönd, index-pontszáma 2,00 , ám a család többi tagja sem elhanyagolandó, mivel ugróversenyekben eredményesen szerepeltek, de gátversenyekben mindössze egyszer, esetleg kétszer álltak starthoz.

52/1-es alcsalád, családalapító: Polly Marten. Az alcsalád hat képviselője közül Actinia (apja Apsolon) és Tardyll (apja Tribo) bizonyultak a legeredményesebbnek. Actinia tizenkét futásából két győzelmet, egy második és öt harmadik helyezést ért el, index-pontszáma: 1,39.

Az eredmények azt igazolják, hogy ezek azok az alcsaládok, melyeket feltétlenül szükséges méneseinkben, ill magántenyésztőink körében fenntartani, hiszen ezkeből az alcsaládokból nagyobb valószínűséggel tenyészthetünk – a megfelelő fedezőmén felhasználásával – olyan méneket, melyek majd teljesítményük alapján eredményesen használhatók fel hazánk sportlótenyésztésében.

A vizsgálat eredményei alapján számszerűen bizonyítható az a feltevés, mely szerint a kancacsaládok egy bizonyos hányada adja a kiemelkedő képességű lovak zömét.

V. Összefoglalás - következtetések, javaslatok

A világ vezető sportlótenyésztő országaiban évtizedek óta következetesen felhasználják az angol telivért nemesítő fajtaként. Azonban csak azok a telivérek alkalmasak sportlótenyésztésre, amelyek öröklődő hibáktól mentesek, valamint teljesítményük bizonyítja, hogy érdemes őket felhasználni a tenyésztésben.

A vezető telivérttenyésztő országok (Anglia, Írország, Franciaország) kimondottan akadályversenyekre is tenyésztnek telivéreket, amelyek a gyorsaság mellett kitűnő ugróképességgel is rendelkeznek, s az itt eredményesen szereplő ménnek lesznek a sportló- és hunter-tenyésztésben felhasznált fedezőménnek, tehát érthető az, hogy míg pl. Németországban és Hollandiában a fedezőménnek 16-18 %-a angol telivér, addig Angliában és Írországban ez az arány 45-50 % körüli. A szigetország tenyésztői jól tudják hogy eredményes, jó ugróképességű egyedeket csak a kancacsaládok egy bizonyos százalékából nevelhetnek. Dolgozatomban arra kerestem a választ, vajon vannak-e Magyarországon olyan angol telivér kancacsaládok, melyek kimagaslóan jó ugróképességgel rendelkeznek, s ezt következetesen örökítik is.

A gát- és akadályversenyek rendkívül kemény követelményeket állítottak a lovak és lovasaik elé. A versenyek eredményei alapján azonban nem következtethetünk közvetlenül az egyedek ugróképességére, mivel számos külső tényezőt figyelembe kell vennünk. Ezek pedig a következők:

- ☞ az egyed kora, kondíciója;
- ☞ időjárási tényezők, pl. esős időben, csúszós talajon az elrugaszkodás, illetve a földet érés sokkal bizonytalanabb, mint megfelelően szilárd, száraz talajon => bukás;
- ☞ a lovak elugrási pontja, mely 850 m/perces iramnál nehezen volt mind a lovas, mind a ló számára előre kiszámítható;
- ☞ ezeken a versenyeken rendkívül gyakori volt a bukás, illetve a lóról esés, egy felbukott ló, ill. lovas pedig újabb bukásokat eredményezhetett;
- ☞ illetve a csak szubjektív módon értékelhető lovaglási hibák.

Hazánkban – mivel 1989-óta nincsenek gát- és akadályversenyek – megszűnt a telivérek ez irányú szelekciója, azonban kitűnő tulajdonságai miatt a fajta felhasználása az ugrósportban a jövőben is kívánatos. Ennek megfelelően a hazai angol telivér populáció ugróképességének fokozása nagy jelentőséggel bír. Sajnos 1989 óta egyre kevesebb telivér mén fedez a sportlótenyésztésben, melynek oka egyrészt az ország kritikus állapotban lévő telivértenyésztése, másrészt pedig a már említett ugróképességre irányuló szelekció hiánya.

Éppen ezért az 1980-as évek eleje óta egyre kevesebb a sportló-nyilvántartásban szereplő angol telivér. Különösen 1982 óta, mivel ettől az évtől már csak néhány akadályversenyt rendeztek évente. Az akadályversenyekben szereplő lovak pedig pályafutásukat később az ugró, ill. military versenyeken folytatták.

5. ábra: Apanázs (ap.: Pasha, any.: Annabál)

A kutatás során 1970-től 1989-ig vizsgáltam a gát- és akadályversenyekben részt vett angol telivérek eredményeit, hogy megállapítsam melyek azok a kancacsaládok, melyek a 20 versenyév alatt teljesítményük alapján alkalmasak arra, hogy ménivadékaikat a sportlótenyésztésben felhasználjuk. Mivel az adott témában még nem végeztek vizsgálatot hazánkban, ezért először konzultáltam a jelentős magyarországi telivér ménesek ménesvezetőivel, majd a sportlótenyésztők egyesületével, akik az irányelvek megfogalmazásában

nyújtottak segítséget. A konzultációk alapján az ugróteljesítményekre vonatkozó versenyeredmények gyűjtését a Galopp évkönyvekből végeztem, majd az egyedeket azonosítottam a Magyar Méneskönyvek alapján és a lovak származását egyenként feldolgoztam a negyedik ősi sorig. Ezután kiszűrtem azokat a lovakat, melyek származása nem volt ellenőrizhető (pl. szovjet importok nagy része), illetve azokat, melyek kettőnél kevesebb versenyben vettek részt. A megmaradt 251 egyed a BRUCE LOWE-féle kancacsalád-számozás alapján kancacsaládokba soroltam, mely során 37 kancacsaládot kaptam eredményül. Ezt követően minden egyednek kiszámoltam a teljesítmény-index pontszámát egy saját index segítségével (ahol minden első hely 4, minden második hely 2, és minden egyéb helyezés 1 pontot ért, majd ezeknek az összege és a startok számának a hányadosa adta a teljesítmény pontszámát).

A kiszámolt értékeket kancacsaládonként átlagoltam. A teljesítménypontszámok alapján szignifikancia-vizsgálatot végeztem, melynek eredményeként azonban nem kaptam az adott kancacsaládok között eltérést. Ezért a családokat alcsaládokra bontottam, s így is vizsgáltam őket az újra átlagolt teljesítmény-pontszámok függvényében. Mivel itt már találtam az alcsaládok között szignifikáns eltérést, ezért a Barlett-próbával kizártam a nagyon kiugró értékeket, melyek az alcsaládokon belüli egyedek alacsony számával, illetve az eredmények nagy heterogenitásával volt magyarázható. Kizártam azokat az alcsaládokat is a vizsgálatból melyek eredményei az alcsaládok átlageredményénél gyengébbek voltak. Végül is 9 alcsaládot kaptam. Az alcsaládok között is van némi variancia, ami adódhat az alcsaládot képviselő alacsony egyedszámból, ill. az indexpontszámok heterogenitásából, ám ennek ellenére mégis szignifikánsan különböznek egymástól.

Bár négy alcsalád kiugróan magas értékeket képvisel, ezek leszármazottai azonban ma már nem találhatók meg telivértenyésztésünkben, így a vizsgálat értékeléséből ki kellett őket zárnom, mivel jelenleg már nincs gyakorlati jelentőségük. Ezen alcsaládok közül tehát azokat érdemes kiemelni, melyek megfelelő (legalább 8 ló) egyedszámmal képviseltették magukat a 20 versenyév alatt, illetve leszármazottaival találkozhatunk az ugrósportban. Ezeknek a szoros követelményeknek, Rokokó (2/4), Galine (11/2), Asiatic Metal (14/1), és Kőbánya (27/1) nevű kancák, illetve alcsaládjaik feleltek meg. Ezek tehát azok az alcsaládok, melyek nemcsak eredményeikkel igazolják azt, hogy érdemes belőlük lovakat nevelni, hanem a mai napig fennmaradtak méneseinkben.

Maga az index, illetve az így kapott eredmények vizsgálatakor csak részleges következtetéseket lehet levonni az adott kancacsalád ugróképességéről. Ezek az adatok jól reprezentálják a lovak távbírását, gyorsaságát, ügyességét és minden akadályló egyik legfontosabb pszichikai tulajdonságát, a bátorságot. A robbanékonyság, a bátorság a díjugratásban és a militaryban, míg a távbírás inkább csak a militaryban játszanak fontos szerepet. Korábban már többféle vizsgálatot végeztek arra vonatkozóan, hogy van-e összefüggés a telivérek versenypályán (síkversenyek) nyújtott teljesítménye és az ugróképességük között. Ezekből a vizsgálatokból az derült ki, hogy a közel mérföldes lovak azok, melyek nagyobb valószínűséggel rendelkeznek ugróképességgel, mint más optimális versenytávú társaik.

6. ábra: My Colt (ap. Notórius, any. My)

A vizsgált 37 családból, ill. 64 alcshaládból mindössze 9 alcshaládot (7 kancacsaládból) találtam, melyek az általam felállított követelményeknek megfeleltek. Ez az összes alcshalád 22 %-a, vagyis számszerűen igazolható, hogy az ugrósportban részt vevő, kiemelkedő telivérek zömét bizonyos kancacsaládok, illetve alcshaládok adják.

Vizsgálataim segítséget nyújtanak azon kancacsaládok kiválasztásánál, amelyekből olyan méneket válogathatunk ki, amelyek a sportlótenyésztésben javító hatásúak lehetnek, és eredményesen fokozhatják a hazai sportlóállomány ugróteljesítményét.

Mindennél jobban bizonyítja ezt a tényt az alábbi két legsikeresebb angol telivér fedezőmén, melyek közül Apanázs az Asiatic Metal által alapított 14/1-es alcsaládba, míg My Colt a szintén nagyon eredményes 3-as számú kancacsaládba tartozik. A rajtuk kívül Magyarországon jelenleg még 17 angol telivér mén rendelkezik a sportlótenyésztésen belüli fedeztetési engedéllyel.

Az eredményekből levont következtetések alapján javasolnám:

- ☞ a családtenyésztés következetes alkalmazását a telivértenyésztésben, illetve a sportlótenyésztésben;
- ☞ lehetőséget a telivérek ugróképességre történő szelekciójára (akadályversenyek);
- ☞ a telivérektől való idegenkedés háttérbe szorítását a sportlótenyésztők körében;
- ☞ helyes célkitűzések megfogalmazását és végrehajtását Magyarország sportlótenyésztésében;
- ☞ jól kiválasztott, jó ugróképességű és küllemű, idegrendszerileg kiegyensúlyozott angol telivér mének felhasználását a sportlótenyésztésben.

VI. Felhasznált irodalom

1. A lovassport krónikája /Budapest, 1966/
2. Anker Alfonz: Genetika a lótenyésztésben /PATE, Kaposvár, 1992/
3. Bodó Imre – Hecker Walter (szerk., 1992): A lótenyésztők kézikönyve
/Mezőgazda Kiadó, Budapest/
4. C. Bruce Lowe: Das Züchten von Renn-Pferden nach dem Zahlen-System
Berliner Buch- und Zeitungs-Druckerei Union, GmbH /Berlin, 1897/
5. Dohy János (1989): Az állattenyésztés genetikai alapjai
/Mezőgazdasági Kiadó, Budapest/
6. Fehér Dezső: Az angol telivér Magyarországon /Mezőgazda Kiadó, Budapest, 1990/
7. Halász György: Telivérek, Vajna és Bokor Kiadó /1944. Budapest/
8. Hecker Walter (1986): A telivér és a lovassport, Lovas Magazin 1986/2. Sz. 3-4 pp.
9. Magyar Méneskönyv, XX., XXI., XXII., XXIII., XXIV. és XXV. Kötetei
10. Galopp évkönyvek – Versenyeredmények 1970-1980-ig
11. Németh Csaba: A lótenyésztés eredményei /Budapest, 1992/
Mezőgazdasági Minősítő Intézet 1993.
12. Némethy Bertalan (1968): A Némethy-módszer, Modern technikák ugrólovak és
lovak kiképzéséhez
13. Ötven éves a galoppversenypálya 1925-1975, /Budapest, 1975/
A Magyar Lóverseny Vállalat ingyenes kiadványa
14. Radó Oszkár - Sivó Róbert: Kincsem, Aranyos, Imperiál és a többiek...
15. Veszényi Gábor (szerk.), Rostás Margó: Telivér c. lap, 1995 - 2000 decemberéig
Pendragon Pedigree Service
16. Veszényi Gábor: Telivér Fedezőmének katalógusa 1999, Telivér különszám

Köszönetnyilvánítás

Ezúton szeretném megköszönni konzulensemnek, Dr. Hecker Walternek dolgozatomban nyújtott segítségét, valamint Dr. Gábriss Krisztina, Kanics Ákos (Kerteskő), Babochay György (Szenttamás), Veszényi Gábor, illetve Rostás Margó szakmai segítségét, valamint szüleimnek, hogy anyagi támogatásukkal lehetővé tették egyetemi tanulmányaimat.

Ekkehard

Szürke mén, született 1917-ben, teny.: Gestit Wieselburg, Németország

Delaunay	Forunio	Isonomy	Sterling	Oxford	
			Isola Bella	Whisper	
		Formalité	<u>Hermit</u>	Stockwell	
			Formosa	Isoline	
		Pet	Peter	<u>Hermit</u>	Newminster
				Lady Masham	Seclusion
	Gentle Zitella		Blair Athol	<u>Buccaneer</u>	
			Pet	Eller	
	Keila	Le Samairatain	<u>Le Sancy</u>	Atlantic	Newminster
				Gem of Gems	Seclusion
			Clementina	Doncaster	Brother to Strafford
				Clémence	Maid of Mashan
				Stock Well	
Kizil Soll			Omnium II.	Upas	Blink Bonny
		Bluette		Daniel O'Rourke	
		Kasban	Vigilant	Birthday	
			Katia	<u>Thormanby</u>	
				Hurricane	
				<u>Starthconan</u>	
			Poinsettia		

Rittersporn*Szürke mén, született 1917-ben, teny.: ?*

Saint Saulge	<u>Le Sancy</u>	Atlantic	Thormanby	Windhound		
			Hurricane	Alice Hawthorn		
		Gem of Gems	Starthconan	<u>Wild Dayrell</u>		
			Poinsettia	Midia		
		May Pole	Silvio	Blair Athol	<u>Newminster</u>	
				Silverhair	Souvenir	
	Merry May		Knight of tha Garter	<u>Y. Melbourne</u>		
			May Queen	Lady Hawthorn		
	Molly Clarke		Saint Angelo	<u>Galopin</u>	Vedette	Stockwell
					Flying Duchess	Blink Bonny
		Agneta		Macaroni	Kingston	
			Fair Agnes	England's Beauty		
Lady Peggy			<u>Hermit</u>	<u>Newminster</u>	Prime Minister	
		Seclusion		Rosa Bonheur		
	Belle Agnes	King Tom	Kettledrum			
Little Agnes		Fidget				

Szikrázó (Scintillant)

Sárga mén, született 1960-ban, teny.: Bellams Fars, Logstown, Cambridge

Supreme Court	<u>Persian Gulf Or Precipitation</u>	<u>Hurry On</u>	<u>Marcovil</u>	<u>Marco</u>	
			Tout Suite	Lady Villikins Sainfoin Star	
		Double Life	Bachelor's Double	<u>Tredennis</u>	Lady Bawn
			Saint Joan	Willbrook Flo Desmond	
	Forecourt	<u>Fair Trial</u>	<u>Fairway</u>		
			Lady Juror	<u>Son-in-Law</u>	
		Overture	Dastur		
			Overmantle		
	Kings Well	Nasrullah	<u>Nearco</u>	Pharos	
				Nogara	
Mumtaz Begum			Blenheim		
			Mumtaz Mahal	<u>The Tetrarch</u>	
Messe		Buchan	Sunstar		
			Hamoaze		
		Messaline	Caligula	<u>The Tetrarch</u>	
			Monisima		

Kemál <i>szürke mén, született 1961-ben, teny.: Kertesközi ménes</i>	Chitet	Aristeo	Ortello	Teddy	Ajax	
				Hollebeck	Rondeau	
			Archidamia	Manna	Gorgos	
				Archippe	Hilda II.	
		Chiloe	Orsenigo		Phalaris	
					Waffles	
			Chiana	Brantome	Munibe	
				Kilted Kitty	Arianna	
			Sultan <u>Mohamed</u>	Massine	Oleander	Prunus
					Ostana	Orchidee II.
				Rollybuchy		Havresac II.
						Olba
	Medúza II.	Medika	Cagliostro		Blandford	
					Vitamine	
			Medina	Corvus	Swynford	
				Made in England	Polly Flinders	
		Sultan <u>Mohamed</u>	Rollybuchy	Consols	St. Bris or Doricles	
				Mauri	Console	
			Cagliostro	Filibert de Savoie	Ajax	
				L'Almee	La Camargo	
	Medika	Cagliostro		Isard II.		
				Yolande		
		Medina		La Farina		
				Pudeur		
	Medúza II.	Medika		Dark Ronald		
				Danubia		
Medina			Pázmán			
			Coralle			
Medúza II.	Medika		Dagor			
			Braut von Corinth			
	Medina		Son-in-Law			
			Sylvia			